



**vakblad voor
informatieprofessionals**



De geloofscrisis

Deel 3 van Achter
het nepnieuws

**Citizen science
in archeologie**

Hoe PAN vondsten
van amateurs
documenteert

**UB in wording (3):
duurzaamheid**

Elektrisch vervoer
over de grachten

Taal in Transit

KB tast grenzen
digitalisering af

2021 | 07

**VOORPROEFJE
VOGIN-IP-LEZING:
FORENSISCHE
DATA EN AI
IN TAAL**

COLOFON

IP is samen met Informatie-professional.nl het onafhankelijke platform voor de informatiespecialist van vandaag en morgen. De lezers werken in de informatie-, bibliotheek-, archief- en erfgoedwereld.

ISSN: 1385-5328

IP is een uitgave (25ste jaargang) van Uitgeverij IP
Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg
tel. 06-223 75 75 9
www.informatieprofessional.nl

redactieadres

IP, Charlotte van Pallandtlaan 18,
2772 TR Voorburg,
tel. 06-223 75 75 9,
e-mail redactie@informatie-professional.nl.

redactie

Marjo Bakker, Maarten Brinkerink,
Wilbert Helmus, Dafne Jansen,
Vincent M.A. Janssen,
Leen Liefsoens, Cindy Lammers
(hoofdredacteur), Matthijs van
Otegem, Mirjam Raaphorst,
Eric Sieverts en Daniël de Vette

vormgeving

Eric van den Berg,
egfvdberg@upcmail.nl,
Tom van Staveren,
graphicisland@upcmail.nl.

medewerkers aan dit nummer

Alex Alsemgeest, Wouter
Bronsgest, Joris van Dierendonck,
Anne van den Dool, Rob Feenstra,
Alex ter Haar, Marianne Hermans,
Frank Huysmans, Marja Kingma,
Anneke de Maat, Marijn Mostart

abonnements

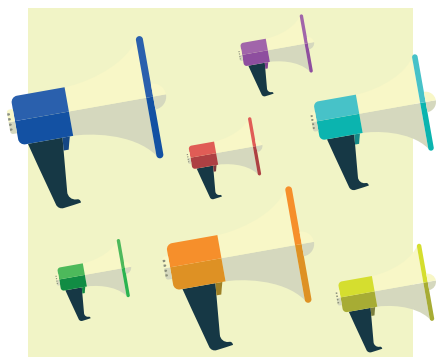
Voor abonnementsprijzen
en andere informatie zie
Informatieprofessional.nl.

advertentieverkoop

Voor informatie over adverteren
in blad of op de site:
Rajin Roopram, e-mail rajin.roopram
@informatieprofessional.nl,
tel. 06-15201724.

Het verlenen van toestemming
tot publicatie in dit tijdschrift
strekt zich tevens uit tot het
in enigerlei vorm elektronisch
beschikbaar stellen.

INHOUD



10

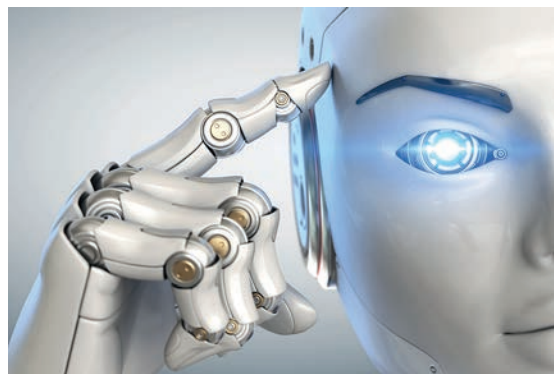
Achter het nepnieuws #4

In een serie van zes artikelen duikt Vincent M.A. Janssen, complotdenker-in-opleiding, in de wereld van misinformatie, fake news en aanverwante begrippen. Deel 4: de geloofscrisis.

12

Voorproefje VOGIN-IP-lezing

Op 21 oktober vindt de jaarlijkse VOGIN-IP-lezing plaats – live in Amsterdam! De twee keynote-sprekers geven alvast een inkijkje in hun werkpraktijk én een tipje van de sluier.



18

UB in wording (3)

IP volgt de totstandkoming van de bibliotheek van de UvA. Elk kwartaal wordt een thema rondom de bouw belicht. In dit nummer: de verduurzaming van een monumentaal gebouw.



RUBRIEKEN

04

Data in beeld

Statistische slippers

09

IP Lingo

#BoekTok

17

Column Frank Huysmans

Zuid-Italië in Noord-Limburg

28

Buitenland

Lage Landen in het Verenigd Koninkrijk



20

Data zijn goud

Zo veel mogelijk archeologische vondsten van amateurs beschikbaar stellen voor onderzoek, dat wil PAN. Over data vindbaar en toegankelijk maken, opslaan en archiveren, en wat dit de wetenschap oplevert.

24

Awesome Citizen Science

Universiteit Utrecht heeft een overzicht van burgerwetenschapsprojecten in Nederland gemaakt. Doel? Data beter vindbaar, toegankelijk en tussen wetenschappers uitwisselbaar maken.



26

Vloeibare taal

Publicaties liggen door de digitalisering niet meer vast, maar zijn dynamisch. Daarmee wordt ook de KB minder vastomlijnd. Futuristisch inkijkje in het project *Taal in Transit*.



ETHIEK

In de zomer, toen iedereen al komkommerend vakantie aan het vieren was, zag een 'promovendus filosofie' in de *Volkskrant* zijn ingezonden stukje gepubliceerd. Als 'opinie', kortom, zijn mening. Dat zou de doorgaans intelligente krantenlezer vast wel begrijpen. De kop luidde: 'Nepnieuws als verdienmodel is zo erg niet. Maar een kleine groep verspreidt het – of trapt erin'. Na het lezen bleven er vooral vragen hangen. Iets van 'o ja joh, is dat wel zo?' Hij suggereerde dat het 'probleem' (zijn aanhalingstekens) zo klein is dat andere problemen (geen aanhalingstekens) bij de digitalisering in onze informatiemaatschappij meer aandacht verdienen. Welke dat zijn, schreef hij niet en moeten we zelf maar invullen.



REDACTIONEEL | Cindy Lammers

Bagatelliseren, je komt het vaker tegen. Bij iets grappigs zoals de AI-smartlappen-workshop van Felix Meritis ('krijg de zaal plat met het smartlappenalgoritme van medialab SETUP') weet je dat er een technologie-kritische boodschap achter zit. Gaat het echter om *serious shit*, om technologie op hoog niveau, dan ondermijnt elk schouderophalen de pogingen van organisaties of communities om – met oog voor democratie, normen en waarden en (mede)menselijkheid – mogelijke gevaren te tackelen.

In het artikel vooruitlopend op de VOGIN-IP-lezing op 21 oktober, verderop in dit blad, verwoordt AI-hoogleraar Antal van den Bosch het duidelijk: 'Het zijn niet de technologische mogelijkheden die ons remmen, maar de terechte ethische vraagstukken.'

29

Gespot

Dokumentationszentrum Flucht, Vertreibung, Versöhnung, Berlijn

30

Gelezen

Studie- en leesvoer voor IP'ers

33

Verenigingen

Beroepsverenigingsnieuws

34

Lifehacking

Fluitend liedjes herkennen

35

Favorieten

Alex Alsemgeest





STATISTISCHE SLIPPERS

Het data-artwork werd al voor de coronacrisis uitgewerkt – uitgelegd zelfs op het strand van Bali: 4760 stukjes plastic afval in een sculptuur van 14 meter doorsnee. Een film hierover van de Amerikaanse documentairemaker Eric Ebner is dit jaar op verschillende (film)festivals te zien. De boodschap: we maken er met z'n allen wereldwijd een plastic soepzootje van. Zo veel afval in en langs onze zeeën, een eeuwigdurende stroom van plastic. Wat is het lot hiervan? Met *Perpetual Plastic* (perpetual-plastic.net) proberen een kunstenaar/activist, een mariene wetenschapper/information design strategist en een datavisualisatiespecialist hier antwoord op te geven. Statistische getallen gevisualiseerd met kleuren en flipflops.

Meer over
*Perpetual
Plastic* lees je
op pagina 6.

Vervolg
van
pagina
4 - 5

PLASTICPROBLEEM IN KLEUREN EN STROMEN

Wat is het lot van al het plastic dat ooit is geproduceerd? De datasculptuur *Perpetual Plastic* zette 'statistical numbers' om in een fysieke kunstinstallatie. Op het strand voor 36 uur, maar ook vastgelegd op foto en film.

Sinds het begin van de jaren vijftig is 8,3 miljard ton plastic geproduceerd voor menselijke consumptie. Om de milieu-impact van exponentiële plasticproductie te begrijpen, hebben kunstenaar/activist Liina Klaus, marien wetenschapper en information design strategist Skye Morét en datavisualisatie-expert Moritz Stefaner geprobeerd te visualiseren wat er met plastic gebeurt na het eerste gebruik. Dit deden ze met een datagedreven kunstwerk op het strand aan de westkust van Bali, waar de stranden kampen met bergen plastic waste, zo weet Klaus die er werkt en woont.

'Het project belicht de omvang van het plasticprobleem – in termen van geproduceerde hoeveelheid en het lot ervan – en de transformatie van plastic gedurende zijn levens-

duur', zegt ze. 'Dit deden we met behulp van het strandafval zelf.' Onder het motto 'Make Art Not Waste' verzamelde een team van vijftig vrijwilligers tijdens beach clean-ups in Bali het afval voor het artwork. Aan het patroon ervan lagen data ten grondslag afkomstig uit een veel geciteerde wetenschappelijke publicatie in *Science*, 'Production, use, and lot of all plastics ever made', waarin de belangrijkste statistieken met stroomdiagrammen zijn weergegeven. Het dataplatform Our World in Data ([ourworldindata.org](https://bit.ly/plastic-solution-sankey-diagram)) maakte hier een herwerking van in een Sankey-diagram (<https://bit.ly/plastic-solution-sankey-diagram>) dat als inspiratie diende voor *Perpetual Plastic*.

Perspectief op de wereld

Met deze benadering krijgt de ab-

stracte weergave van getallen een meer aangrijpende vorm van 'data visceralization', aldus de makers. En de directe link naar de beach clean-ups suggereert 'onmiddellijke mogelijkheden voor actie, waardoor de sculptuur een katalysator voor betrokkenheid wordt'. De vrijwilligers kregen de opdracht mee niet om 'afval' te zoeken en in te zamelen, maar op kleur. Hierdoor verschoof het perspectief van negatieve associaties met afval naar creatieve actie, zegt Klaus. 'Wetenschap geeft ons nieuwe kennis over de wereld, kunst geeft ons nieuwe perspectieven om de wereld te zien. Het samenvoegen van de twee heeft een enorme kracht.'

Opbouwen in twaalf uur

Elke kleur van de installatie vertegenwoordigt het verschil in lot van de 8,3 miljard ton plastic afval: het wordt weggegooid, gerecycled, verbrand of nog deels gebruikt. Het zwarte gedeelte staat voor al het plastic dat ooit is geproduceerd, dat vervolgens vervaagt in verschillende kleuren en afzonderlijke stromen. De witte stroom toont afgedankt plastic (dat op een vuilstortplaats thuishoort, maar achtergelaten is in het landschap of in de oceaan), groen vertegenwoordigt gerecycled, rood verbrand en blauw nog in gebruik plastic. De breedte van elke stroom is evenredig aan het statistische getal. Het artwork uitleggen op het strand nam ongeveer twaalf uur in beslag, het lag ter plekke voor zo'n

36 uur, en binnen zes uur was het geheel weer gedemonteerd. Alle teenslippers zullen deels worden hergebruikt in toekomstige installaties en deels worden gerecycled in samenwerking met Indosole Footwear. Andere recyclebare materialen zijn overgedragen aan het afvalverwerkingsbedrijf Ecobali. Niet-recyclebare materialen, zoals visnetten en tandenborstels, zijn naar de vuilstort gebracht.

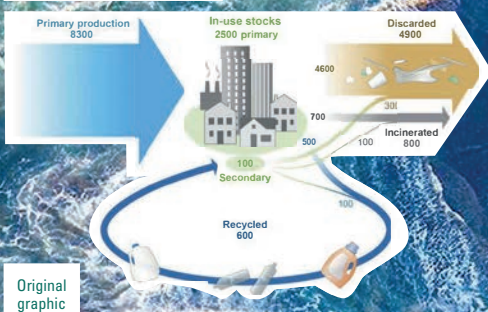
National Geographic

Klaus heeft sinds 2011 al meer dan vijftig environmental art installations maakt, gebaseerd op hetzelfde idee: het plasticafvalprobleem onder de aandacht brengen. Met *Perpetual Plastic* won zij samen met Morét en Stefaner in 2019 de National Geographic's Ocean Plastic Innovation Challenge. De film over het project van documentairmaker Eric Ebner is dit jaar op verschillende (film)festivals te zien.

> perpetual-plastic.net

De Duitser Moritz Stefaner 'lives and breathes data visualization', aldus zijn eigen website. Als onafhankelijk designer en consultant helpt hij organisaties, bedrijven en onderzoekers 'to find truth and beauty in relevant and meaningful data'. Fraaie projecten van zijn hand zijn te bekijken op truth-and-beauty.net.

Visualization design



Original graphic



Redesign as Sankey diagram (inspired by Our World in Data)



Semi-circle version



VIERDE GRIP OP INFORMATIE IN NOVEMBER

Van 4 tot en met 11 november organiseert VNG Realisatie samen met een groot aantal gemeenten en andere overheidsorganisaties de vierde *Grip op Informatie*. Een

week met 14 webinars (en 39 sprekers) die in het teken staan van informatiebeheer, actieve openbaarmaking en digitale duurzaamheid, met thema's die gekoppeld zijn aan de Wet open overheid (Woo) en de Archiefwet.

Meer informatie vind je op <https://bit.ly/vierde-grip-op-informatie>. <

DOWN TO EARTH: 'TECHNOLOGIE, DUURZAAMHEID EN RECHTVAARDIGHEID VERBINDEN'

Stichting VOGIN heeft op 5 oktober, tijdens het event Down to Earth, het gelijknamige initiatief gelanceerd. Hiermee wil ze organisaties handvatten aanreiken om technologie te verbinden met een duurzame en rechtvaardige samenleving.

De invloed van technologie op ons dagelijks leven is groot en neemt de komende jaren alleen maar toe. Denk aan de grote invloed van bigtech, het gebruik van technologie door overheden, of de populariteit van streamingdiensten, beeldbellen en cryptocurrency. Dat heeft ons veel opgeleverd, meent VOGIN, maar tegelijkertijd nemen ook de zorgen toe: van privacy-kwesties en datalekken tot function creep en de invloed van door multinationals gestuurde sociale media. Om met die zorgen om te gaan heeft VOGIN het Down to Earth-initiatief gelanceerd en de daaraan verbonden beweging Earthlinks.

Morele voorwaarden

Geïnspireerd door denkers als Bruno Latour en Peter-Paul Verbeek ziet VOGIN technologie als een manier om nieuwe verbindingen met elkaar en de wereld te maken. Zo zijn slimme camera's niet alleen een middel om veiligheid te bevorderen, maar opent gebruik ervan een nieuwe relatie tussen burgers en overheid. De uitdaging is dan hoe die relaties of 'ecosystemen' op een rechtvaardige manier in te



richten. Het bijzondere is dat daarin ook de natuur en de planeet een rol krijgen, die immers deel zijn van het ecosysteem. Down to Earth en Earthlinks onderzoeken aan welke morele voorwaarden een dergelijk ecosysteem moet voldoen. Het gaat daarbij, zeker ook voor overheden, om voldoende draagvlak voor nieuwe technologie.

Boek Down to Earth

Down to Earth en Earthlinks vinden inspiratie bij denkers en designers, maar willen ook praktisch handen en voeten geven door middel van storytelling, workshops en design thinking. Daartoe roepen ze doeners en denkers op om mee te doen. Eerste wapenfeit was het event Down to Earth in NEMO De

Studio, tussen de expositie Bits of You, waar ook het gelijknamige boek werd gepresenteerd. Hierin staan interviews met onder andere Bruno Latour, Marleen Stikker en Virginia Eubanks.

Meer over deze community vind je op earthlinks.nl. <

Heb je nieuws te melden of een tip of trend gespot die je graag wilt delen met collega-IP'ers? Laat het weten via redactie@informatie-professional.nl.



MEDIAKUNST OP WIKIPEDIA WIL COLLECTIES EN METADATA TOEGANKELIJKER MAKEN

Vorige maand heeft LIMA, het expertisecentrum voor media- en digitale kunst in Nederland, met projectpartners Wikimedia Nederland, Stedelijk Museum Amsterdam, Van Abbemuseum, Frans Hals Museum en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) het project Mediakunst op Wikipedia gelanceerd.

De samenwerkende partijen hebben een tweeledige visie met het project. Zij willen mediakunst uit Nederlandse collecties toegankelijker maken voor een breed publiek en meer zichtbaarheid voor deze nog onderbelichte kunstvorm genereren. Daarnaast biedt dit project de kans om metadata ge-

controleerd toegankelijk te maken als linked open data. Een van de doelen van dit driejarige project is het publiceren van vijfhonderd Wikipedia-artikelen over mediakunstenaars en hun werken uit de collecties van het Stedelijk Museum, Van Abbemuseum, Frans Hals Museum, de RCE en LIMA. Om dit te bereiken

wordt actief gebruikgemaakt van Wikipedia en nauw samengewerkt met de Wikipediagemeenschap en nationale universiteiten.

Om publieksbereik en kennisdeling te optimaliseren, zijn de projectpartners momenteel bezig met het ontwikkelen van een eigen online omgeving voor het project waar de mediakunstwerken en hun makers centraal staan.

Schrijfmiddagen

De artikelen over de kunstwerken en de kunstenaars worden tijdens maandelijkse schrijfmiddagen onder begeleiding van de instellingen en Wikimedia ge-

nereerd. Daartoe organiseren de projectpartners samen met LIMA en een universitaire partner schrijfsessies met een thematische focus. Zo stonden bij de RCE, waar de eerste schrijfmiddagen intussen hebben plaatsvonden, vrouwelijke kunstenaars uit hun collectie in het middelpunt. Het Van Abbemuseum organiseert in het najaar van 2021 een drietal sessies in samenwerking met de Universiteit Utrecht en de Open Universiteit, die de sessies hebben opgenomen in hun curriculum. Het Stedelijk Museum werkt samen met de Vrije Universiteit Amsterdam en neemt kunstenaars en werken uit hun collectie Time-based media als vertrekpunt.

In 2022 en 2023 staan openbare schrijfsessies in Nederland en internationale sessies op de projectagenda. Door met verschillende (internationale) partners en hun aanvullende inhoudelijke expertise samen te werken, willen de projectpartners een zo breed mogelijk inhoudelijk spectrum van mediakunst op Wikipedia, en willen zij de nieuwe online omgeving delen met het publiek.

Metadata als linked open data

Tijdens het project worden onder leiding van dataspecialisten metadata over mediakunst, mediakunstenaars en mediakunstwerken ingevoerd in Wikidata, de referentiedatabase onder Wikipedia. Dit is een unieke kans om metadata gecontroleerd en online toegankelijk te maken als linked open data, wat bijdraagt aan het vergroten van de zichtbaarheid van de collecties. Bij dit traject zijn diverse nationale en internationale kennispartners betrokken, waaronder Netwerk Digitaal Erfgoed, DEN Kennisinstituut cultuur & digitale transformatie, ZKM (Zentrum für Kunst und Medien, Karlsruhe, Duitsland) en Meemoo (voorheen PACKED, België). <

Muurschildering
Eendrachtstraat,
Lydia Schouten –
geüpload door
FaceMePLS op
Flickr, CC BY 2.0.



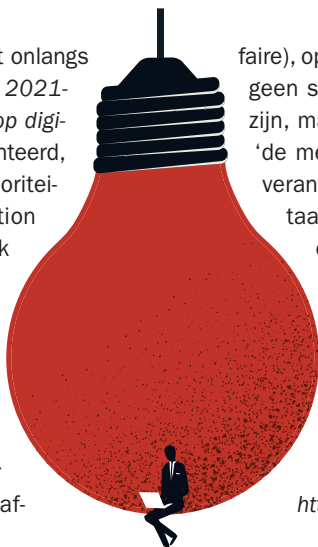
Website IP opgefrist

De website van IP, informatieprofessional.nl, heeft een opfrisbeurt gekregen. Met meer en flexibeler ruimte voor (het gratis melden van) vakgerichte events, vacatures, ingezonden stukken van vakgenoten (met de mogelijkheid voor uitgebreide bronvermelding en links), filmpjes en podcasts (waaronder onze eigen podcast *Peper* die straks ook via de site

te beluisteren is). Verder zijn de advertentiemogelijkheden, van banners tot branded content, vergroot. Ook zal elke week de IP-nieuwsbrief verschijnen. Aanmelden kan via de site. Onveranderd op informatieprofessional.nl blijft het archief, waar abonnees met hun inloggegevens alle bijdragen in IP vanaf jaargang 2011 kunnen lezen, in full-tekst en als pdf. <

I-STRATEGIE OVERHEID VOOR DIGITALE TRANSFORMATIE

De rijksoverheid heeft onlangs de *I-strategie Rijk 2021-2025. Doorpakken op digitale transformatie* gepresenteerd, waarin de gezamenlijke prioriteiten van de chief information officers (cio's) van het rijk voor de informatievoorziening zijn opgesomd. Iedere prioriteit is uitgewerkt in een aantal actiepunten. Extra focus ligt op het versterken van de uitvoering (ingegeven door onder meer de toeslagenaf-



faire), op de datamogelijkheden (die geen sluitstuk van beleid moeten zijn, maar het vertrekpunt) en op 'de mens' (in de zin van ethisch verantwoorde informatie en digitaal vaardig zijn, maar ook de eigen bemensing: voldoende gedegen opgeleide overheidsprofessionals die met i-vraagstukken bezig zijn).

Het rapport is te downloaden via <https://bit.ly/i-strategie-rijk>. <



Rob Feenstra

Projectleider/consultant bij de Universitaire Bibliotheken Leiden; heeft als aandachtsgebieden bibliotheeksystemen en de digitale bibliotheek

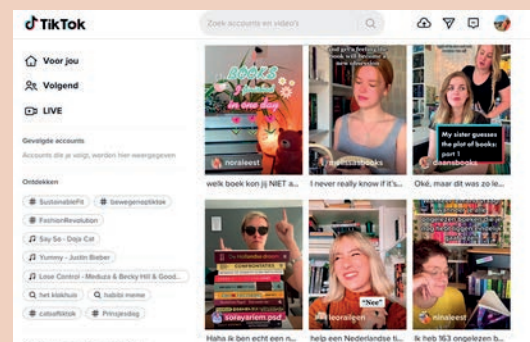
#BoekTok

Ik weet dat TikTok bestaat en ook wat je er zo ongeveer mee kunt doen, maar dat was het wel zo'n beetje, want niet alleen ik maar ook mijn kinderen zijn er eigenlijk te oud voor. Tot ik links en rechts hoorde over het succes van #BookTok en de Nederlandse versie #BoekTok. Via deze hashtags vind je op TikTok filmpjes van jongeren, en van Kluun, die elkaar boeken en schrijvers aanraden. Meestal gaat het daarbij om young adult-boeken, maar ik heb toch ook een meisje met roze haar voorbij zien komen dat *Hersenschimmen* van Bernlef aanpreeft.

In eerste instantie dacht ik dat het ging om het zoveelste geval van door de media opgeklopte gebakken internetlucht, maar navraag bij een paar boekenwinkels leerde me dat de boeken nauwelijks aan te slepen zijn wanneer ze via #BoekTok goed besproken zijn. We somberen, terecht, vaak over ontleding, maar is het ooit gebeurd dat jongeren op zo'n grote schaal boeken kochten?

Verwacht bij #BoekTok overigens geen uitgebreide besprekingen. De filmpjes zijn maar kort en soms zie je alleen de kaft anderhalve seconde in beeld, maar het mooie van #BoekTok is dat het een platform voor en door jongeren is (al zijn de eerste leraren Nederlands, uitgeverijmedewerkers en Kluun, dus, ook al gesignaleerd).

Omdat #BoekTok zich bij uitstek leent voor participerende journalistiek heb ik voor u een filmpje op TikTok gezet (zie <https://bit.ly/BoekTok-RobFeenstra>). Old adult, dat wel. <



DE GELOOFS-CRISIS



Nu de echo's van nepnieuws al maandenlang op mijn tijdlijnen weerkaatsen, slaat de twijfel toe. Wat kan ik wel en niet geloven? Wie kan ik nog vertrouwen als er overal sluwe ceo's en geheime genootschappen achter zitten? In de vierde editie van 'Achter het nepnieuws' ga ik op zoek naar de gevolgen van een geloofscrisis.

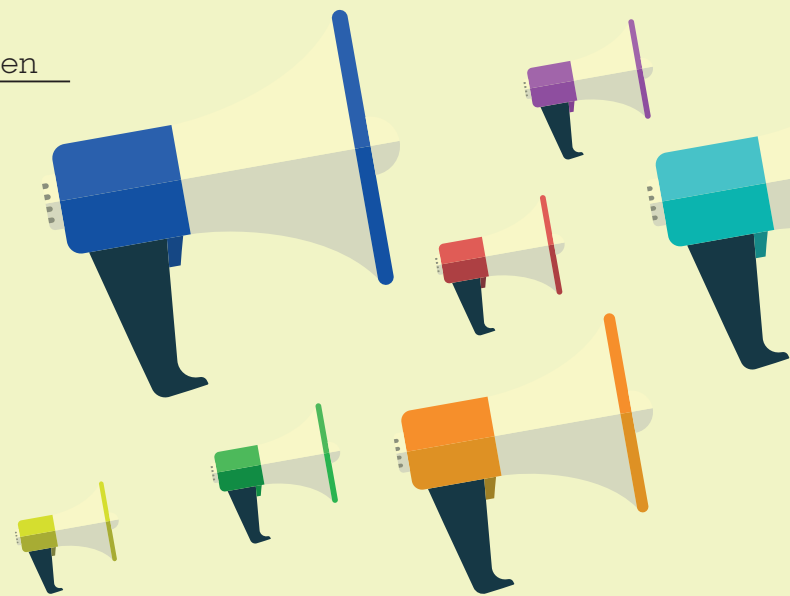


Vincent M.A. Janssen
Redacteur van IP
en complotdenker-in-opleiding

- DEEL 1: NEPNIEUWSINFLATIE
- DEEL 2: HET MEDIADIEET
- DEEL 3: DE ECHOKAMER
- DEEL 4: DE GELOOFSKRISIS**
- Deel 5: PLEISTERS EN REMEDIES
- Deel 6: EN NU?

Deel 5 zal verschijnen in IP #9 van dit jaar.

‘Door een diepgeworteld wantrouwen wordt de avond van 6 juli door de mensen in de chat op een andere manier beleefd’



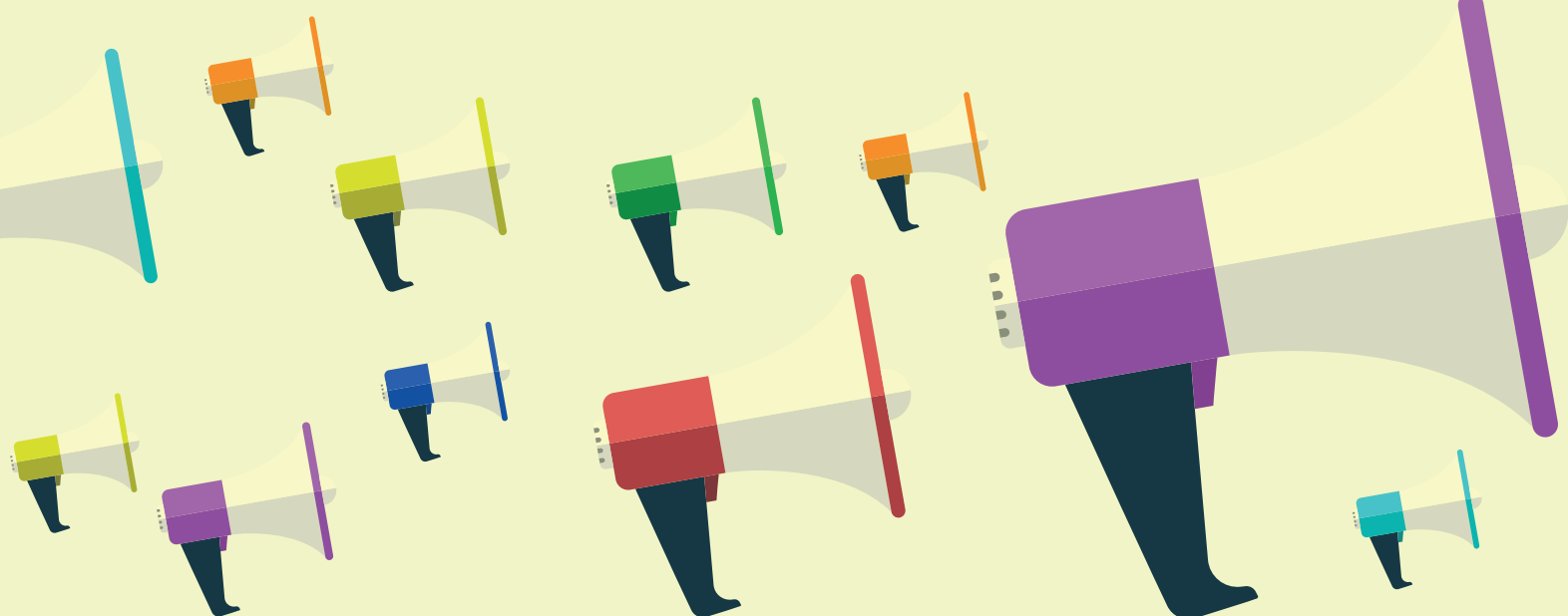
Het AD weet al dagen voor de moord op Peter R. de Vries dat hij neergeschoten wordt. Bewijs daarvoor – een screenshot van een nieuwsartikel over de schietpartij met een verkeerde datum – krijg ik een uur na de aanslag in een groepschat. WhatsApp ontploft, maar niet met verdriet. Ruimte voor rouw is er niet. Er zit een luchtje aan deze zaak. Wilde theorieën worden erbij gehaald, van een ‘gecoördineerde aanval door de staat om ons af te leiden van het coronabeleid’ tot geruchten dat het om een dubbelganger van De Vries gaat. Veel waarschijnlijker dan mijn verklaring: een technisch foutje. Die uitleg is voor ‘de blinden’. Door een diepgeworteld wantrouwen wordt de avond van 6 juli door de mensen in die chat op een andere manier beleefd.

Reflex

Sceptische reacties als deze zijn geen incident. De herdenking van twintig jaar na 9/11 rakelt de ware klassiekers onder de complottheorieën op. Nog steeds wordt door velen geloofd dat de Amerikaanse overheid zelf de aanslagen pleegde als afleiding voor de sloop van WTC 7, een wolkenkrabber met CIA-kantoren nabij de Twin Towers. Tijdens de nasleep van dit soort wereldschokkende gebeurtenissen, zoals een aanslag of een pandemie, laat de geloofscrisis zich het best zien. Het is de reflex om berichtgeving te verwerpen, consensus af te wijzen en antwoorden te zoeken in het onwaarschijnlijke. Nogal wiesde als je dag in dag uit een mediadiet vol nepnieuws volgt. Als een echte doe-het-zelf internetarts heb ik mijzelf al gediagnosticeerd met de eerste symptomen van deze reflex: cynisme. Het zijn gedachten na een persconferentie als ‘jullie weten vast meer dan jullie zeggen’ die dit verraden. Bij velen gaat het echter verder dan alleen hun nieuwsbeleving. Het wantrouwen manifesteert zich en sluipt in meerdere aspecten van hun levens. Ook offline.

Kwaadaardige elite

Het weigeren van coronavaccinaties omdat je denkt dat de overheid onder een hoedje speelt met grote farmaceuten om een leger van magnetische slaven te maken, is zo'n gevolg. Het geloof in dit soort nepnieuws neemt inmiddels religieuze proporties aan; geen communicatiecampagne van de overheid brengt op andere gedachten. Het blijft niet bij een afkeer van Pfizer of CDA'ers.



Mijn zelfde familieleden die een prik weigeren, laten hun kinderen (liever) niet naar een school gaan met een 'staatscurriculum', vermijden een dokter die 'moderne westerse praktijken' uitoefent en boycotten bedrijven met oud-politici aan de top. De scholen vertellen namelijk niet de waarheid – over bijvoorbeeld klimaatverandering – omdat de overheid over de inhoud gaat. De huisarts is universitair geschoold, maar de wetenschap wordt door de farmaceutische industrie geregeerd. En veel grote bedrijven zijn *in cahoots* met de regering, waardoor zij meewerken aan de hersenspoeling van burgers. De fanatiekheid gaat nog een stap verder en is ervan overtuigd dat al deze spelers verbonden zijn in een 'cabal'; een populaire theorie over een kwaadaardige elite van pedofiele duivelaanbidders die de *deep state* runt. Ook een echte klassieker.

Waarheidsbeleving

Als er gehandeld wordt op basis van deze theorieën, kan de geloofscrisis *real life* gevolgen hebben. Zo gaat een vriendin niet stemmen omdat ze las dat de verkiezingsuitslag toch vooraf vastligt en verbrandde een Facebook-connectie zijn paspoort om de vermeende gps-tracker erin te vernietigen. Voor iemand die deze overtuigingen niet deelt, klinken ze fantastisch en zelfs vermakelijk. Voor degenen die de theorieën geloven, is het vooral een last.

We vergeten snel dat deze overtuigingen en het wantrouwen geen keuzes zijn. Het zijn onbedoelde consequenties, gevolgen van gepersonaliseerde algoritmes en onbewuste echokamers. Hoewel er voor sommige makers van nepnieuws een kwade intentie achter zit, is dat voor de meeste consumenten ervan nooit de bedoeling. In een geloofscrisis kan nepnieuws, zonder dat mensen dit wellicht beseffen, deel van de waarheid worden. Even waar als mijn overtuiging dat de aarde rond is, maar deze overtuiging – hoe feitelijk die naar mijn idee ook is – lokt telkens dezelfde reactie uit: het is slechts '*mijn* waarheid'.

Apartheid

Discussies met mijn familieleden en echokamergenoten gaan zelden over feiten versus fictie. Het zijn eerder epistemologische discussies; mijn waarheid versus jouw waarheid. Als je goed luistert naar de bezwaren van antivaxxers hoor je, verstopt in termen als 'medische apartheid', een vrees voor verdeeldheid in de samenleving. Die angst is terecht. Niet vanwege

'De afgelopen jaren verschijnen regelmatig verhalen in de media van families, vriendengroepen en organisaties die door nepnieuws worden verscheurd'



'Het ergste voor de consumenten van nepnieuws is wellicht het gevoel dat iedereen om hen heen blind, gek of beduvels is'



overheidsmaatregelen of coronapaspoorten, maar omdat het gesprek aangaan met andersdenkenden haast onmogelijk is. *Othering*, waar ik in de vorige editie over schreef, creëert een illusie van twee tegenovergestelde homogene kampen, terwijl de consumenten van nepnieuws een enorme variëteit en nuanceverschillen kennen. Toch worden beide kampen over een kam geschoren (zoals ik gemakshalve doe in deze serie) en beschuldigt de een de ander van 'kudgedrag' of 'een gevaar voor de volksgezondheid te zijn'. Verwijten en stigmatiserende termen als 'viruswappie', een van de kanshebbers van Woord van het Jaar 2020, staan constructief debat in de weg en kunnen zelfs vergaande persoonlijke gevolgen hebben.

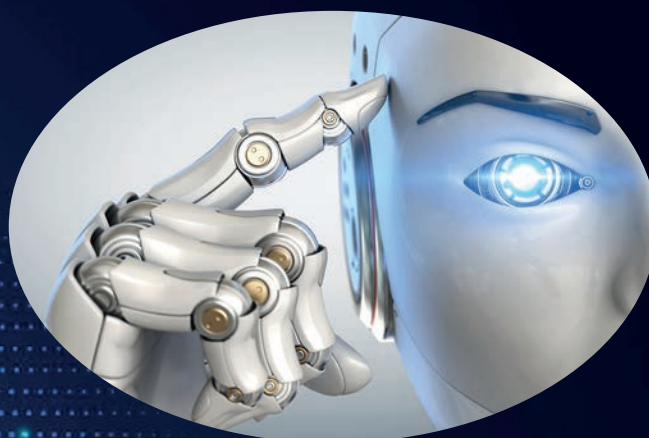
Eenzaam bestaan

Uit mijn gesprekken met antivaxxers blijkt dat een geloofscrisis kan leiden tot eenzaam bestaan. Een vriend die zich niet laat vaccineren, schrijft bijvoorbeeld regelmatig over zijn theorieën op sociale media. Hij krijgt online veel bijval, maar vooral van onbekenden. Daar staat een hoge prijs tegenover. Hij is niet meer welkom op familiebijeenkomsten en verliest vrienden die het niet met hem eens zijn. Dit verhaal staat niet op zichzelf; de afgelopen jaren verschijnen regelmatig verhalen in de media van families, vriendengroepen en organisaties die door nepnieuws worden verscheurd.

Het ergste voor de consumenten van nepnieuws is wellicht het gevoel dat iedereen om hen heen blind, gek of beduvels is, terwijl de maatschappij ze het gevoel geeft dat hun stem geen podium verdient. Factchecks van Facebook noemen zij niet voor niets censuur. Het is een leven vol frustratie over het heden en angst voor de toekomst, terwijl velen van hen juist maatschappelijk betrokken en oprecht bezorgd zijn.

Volstouwen met onzin

De oplossingen voor nepnieuws zijn er niet alleen om misinformatie de wereld uit te helpen. Ze beschermen ook burgers voor de negatieve gevolgen van een geloofscrisis. Althans, dat zou het doel moeten zijn van overheden, techbedrijven en media die manieren bedenken om nepnieuws te bestrijden. Tot nu toe hebben al hun remedies mij niet weerhouden om mijn media-dieet en beïnvloedbare brein vol te stouwen met onzin. Werken hun oplossingen wel? In het volgende deel van deze serie zoek ik uit hoe goed jij en ik tegen nepnieuws worden beschermd. <



Tweeluik keynotes VOGIN-IP-lezing Van forensisch onderzoek tot taalmachinetrends

VOGIN en IP bieden jaarlijks een gevarieerd programma met lezingen en workshops rond het thema 'zoeken en vinden van informatie'. Dit jaar zijn Zeno Geradts en Antal van den Bosch de keynote-sprekers van de VOGIN-IP-lezing. Zij geven een inkijkje in hun werkpraktijk en een voorproefje van wat zij op 21 oktober gaan vertellen.



Anne van den Dool

Tektschrijver, auteur
en cultureel journalist

Zeno Geradts:

'Om goed te worden in het herkennen van een deepfake, moet je er ook zelf eentje kunnen maken'



Wie bewijs zoekt voor de rappe digitale ontwikkeling van onze samenleving, hoeft alleen maar naar het personeelsbestand van het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) te kijken. Waar in 1991, toen Zeno Geradts er begon, twee mensen zich bezighielden met digitaal onderzoek, zijn dat er nu ruim tweehonderd. Met name de laatste jaren breidde die afdeling zich gestaag uit. 'Waar collega's destijds focusten op faxmachines en het eerste e-mailverkeer, zijn we nu massaal bezig met de analyse van in beslag genomen data', zegt Geradts. Ook hij werkt aan digitaal forensisch onderzoek, in het bijzonder aan methodes van data-extractie van digitale gegevensdragers tijdens een delict of nadat een delict is gepleegd. Hij is hierin de verbindende schakel tussen het NFI en het Instituut voor Informatica van de Universiteit van Amsterdam (UvA).

'Van belang is om te bepalen welk type bewijs kan worden verkregen uit de data in relatie tot het delict', legt Geradts uit. 'Ons doel is om te komen tot forensisch verantwoorde methodologieën en oplossingen voor

'Van belang is om te bepalen welk type bewijs kan worden verkregen uit de data in relatie tot het delict'

de verwerking van de grote hoeveelheden data die we voorgeschoteld krijgen. Ook gaat het om het bepalen van de bewijskracht, rekening houdend met verschillende hypothesen en scenario's. Uiteindelijk moet dit leiden tot grotere efficiëntie en kwaliteitswinst in het forensisch dataonderzoek.'

Steeds complexer

Geradts is sinds 1992 werkzaam als forensisch wetenschapper bij het NFI. Momenteel werkt hij op de afdeling Digitale Technologie en Biometrie, waar hij zich bezighoudt met beeldverwerking, camera-identificatie en biometrie. 'Wij stellen digitale data veilig en maken die leesbaar of doorzoekbaar. Soms is dat een uitdaging, bijvoorbeeld als een telefoon in het water is gegooid of als data zijn versleuteld.'

Omdat tegenwoordig bijna iedereen in het bezit is van een mobiele telefoon, zijn de hoeveelheden data die worden verzameld gigantisch. Dat biedt mogelijkheden voor het oplossen van forensische vraagstukken, maar maakt de vijver waaruit je moet vissen om het antwoord te vinden tegelijkertijd onmetelijk groot. 'We kunnen bijvoorbeeld zien waar mobiele telefoons geweest zijn, en dus of ze wel of niet op de plaats van het delict aanwezig waren', vertelt Geradts. 'We zoeken zulke zaken uit op verzoek van de politie, of op aanvraag van de officier van justitie of de rechter. Zij moeten ons een opdracht geven: of op iemands computer kinderporno aanwezig is bijvoorbeeld, maar ook welke beelden op beveiligingscamera's aanwezig zijn of dat er sporen van witwassen op iemands pc terug te vinden zijn. We mogen niet zomaar in allerlei data neuzen.'

'Op verzoek van politie of justitie kijken we bijvoorbeeld of op iemands computer kinderporno aanwezig is; we mogen niet zomaar in allerlei data neuzen'

Het is vooral belangrijk zo betrouwbaar mogelijk te werk te gaan en de werkwijze goed te kunnen uitleggen aan de rechtbank. ‘Dat wordt een steeds grotere uitdaging’, merkt Geradts op. ‘De forensische methodes worden steeds geavanceerder, evenals de manieren om die te omzeilen. Daarmee wordt ons werk steeds complexer.’

Automatiseren zonder biases

Het NFI kan de vraag nauwelijks aan. ‘We proberen zo veel mogelijk te automatiseren, maar we willen natuurlijk geen fouten maken. Onze methodes mogen geen biases bevatten. Bij de toeslagenaffaire hebben we gezien hoe funest dat kan zijn.’ Bovendien wordt goed afgewogen hoeveel tijd aan een vraagstuk wordt besteed. ‘We zouden wellicht meer zaken kunnen oplossen’, denkt Geradts. ‘We gaan de zwaarste middelen alleen niet inzetten voor een licht vergrijp. De officier van justitie maakt daarin een afweging; wij voeren het alleen uit.’

Voor het forensisch verantwoord zoeken in de grote hoeveelheid data heeft het NFI een systeem ontwikkeld met de naam Hansken waarin de politie kan zoeken, zodat veel vragen die weer terugkomen geautomatiseerd worden.

Deepfakedetectie

De laatste jaren is een nieuw fenomeen aan de oppervlakte komen drijven: de deepfake. Ook steeds meer burgers zien de manipulatiemethode opduiken in de media. Politici die per ongeluk in gesprek gaan met een geanimeerde versie van een collega, presidenten die via deze weg andermans woorden in de mond gelegd krijgen – het komt steeds dichterbij. ‘Bij een deepfake wordt een beeld van een mens samengesteld met behulp van kunstmatige intelligentie’, legt Geradts uit. ‘Bestaande afbeeldingen en video worden over elkaar gelegd, waardoor een pratend hoofd ontstaat dat in het best gelukte geval nauwelijks te onderscheiden valt van

‘Als een video op YouTube belandt, kunnen we maar moeilijk achterhalen wie die precies heeft gemaakt en met welke middelen’



‘Sociale platforms loven zelfs prijzen uit met grote geldbedragen voor de beste deepfake-detectie’

de echte persoon.’

De opkomst van de deepfake brengt voor digitaal forensisch onderzoek nieuwe uitdagingen met zich mee. ‘Mensen claimen al sinds de uitvinding van de fotografie dat beelden niet echt zijn. In de jaren negentig was virtuele kinderporno bijvoorbeeld niet strafbaar, waardoor wij moesten checken of beelden met de computer gegenereerd waren of niet. Ook in de rechtszaal gebruiken mensen steeds vaker het argument dat ze niet degene zijn die op een foto of video wordt getoond. Het is dan aan ons om biometrisch onderzoek te doen: we bekijken iemands lengte en postuur, en doen op basis daarvan een uitspraak. Deepfakes zijn voor ons ook redelijk nieuw: ze maken het een nog grotere uitdaging om te zien of beelden echt zijn of niet.’

Om dat te bepalen worden gelukkig steeds meer technieken ontwikkeld. ‘Toch blijft het ingewikkeld. Als een video op YouTube belandt, kunnen we maar moeilijk achterhalen wie die precies heeft gemaakt en met welke middelen. Met elk nieuw profiel creëer je een nieuwe identiteit.’

Gevecht van sociale platforms

Sociale platforms kunnen dus een grote rol spelen in de detectie van deepfakes. ‘Ook Facebook is hiermee in gevecht’, zegt Geradts. ‘Als je bijvoorbeeld plaatjes uploadt van thispersondoesnotexist.com, een site waarop automatisch portretten van niet-bestaande mensen worden gegenereerd, wordt dat herkend. Voor sociale media is die strijd noodzakelijk: hoe meer deepfakes, des te onbetrouwbaarder zijn de berichten die op hun kanalen te vinden zijn. Beelden manipuleren is tegenwoordig niet meer iets wat alleen grote filmstudio’s of geavanceerde overheden kunnen: iedere burger kan deepfakesoftware installeren en zelf aan de slag.’

Kat en muis

Het is een waar kat-en-muisspel: elke nieuwe methode voor detectie

wordt binnen no-time weer omzeild. ‘Daarom zijn we bij het NFI een samenwerking aangegaan met de UvA. Als bijzonder hoogleraar Forensic Data Science begeleid ik vijf promovendi die zich met deze onderwerpen bezighouden. Daarbij komen de kennis van bijvoorbeeld een master in kunstmatige intelligentie en de praktijk van ons werk samen. Er lopen hier studenten met de nieuwste kennis rond, die later eventueel bij ons aan de slag kunnen. Bovendien hebben wij de capaciteit niet om nieuwe algoritmes voor detectie te kunnen ontwikkelen.’

Om goed te worden in het herkennen van een deepfake, moet je er ook zelf eentje kunnen maken, weet Geradts. ‘Daar zijn deze promovendi heel bedreven in. We kunnen dat materiaal goed gebruiken om onze methodes mee te testen. Verder doen we dat met de grote hoeveelheden data die partijen als Facebook vrijgeven. Zulke platforms loven zelfs prijzen uit met grote geldbedragen voor de beste deepfakedetectie.’

Meer tijd en geld nodig

Waarom herken je een deepfake? ‘Het ingewikkeldst is misschien nog wel het goed synchroniseren van audio en video. Ook het vervalsen van de manier waarop iemand praat, is niet makkelijk; daar moet je als maker goed op oefenen. Verder werkt deepfakesoftware het best als je een beetje op iemand lijkt.’

Wat hoopt Geradts zijn luisteraars op 21 oktober mee te geven? ‘Ik hoop mensen alert te maken op de ontwikkeling dat het maken van deepfakes steeds makkelijker wordt en het detecteren steeds moeilijker. We hebben meer tijd en geld nodig om bij te blijven. Anders geloven we onze ogen binnenkort misschien niet meer en worden we wantrouwend, bijvoorbeeld als we met anderen in een digitale vergadering zitten: hoe weet je zeker dat zij het zijn? Wat daarvan de sociale gevolgen zullen zijn, kan ik niet overzien.’

Antal van den Bosch:

‘Voor AI is het herkennen van sarcasme, specifieke emoties of toxiciteit een belangrijke volgende stap’



Als directeur van het Meertens Instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en bijzonder hoogleraar Taal en Kunstmatige Intelligentie aan de UvA is Antal van den Bosch op de hoogte van de laatste AI-trends op talig gebied. Je zou het misschien niet zeggen op basis van de nonchalante toon waarop hij zijn verhaal vertelt, maar ook hij is verbaasd over de grote sprongen die de afgelopen jaren in zijn vakgebied zijn gemaakt. Neem bijvoorbeeld de hoge vlucht die automatische vertaalmechanismen hebben genomen. ‘Systemen kunnen steeds feillozender aanvoelen welke woorden ze moeten gebruiken. Vergelijk dat maar eens met het Google Translate van tien jaar geleden. Die sprongen zijn te danken aan het feit dat steeds sterkere computers, met dank aan de rappe digitalisering, uit steeds grotere databases kunnen putten, terwijl de automatisch lerende systemen steeds verfijnder worden.’ Na een opleiding als computerlinguïst in Tilburg deed Van den Bosch promotieonderzoek bij de

‘Vertaal-
machines
zullen steeds
meer tekst
tot hun
beschikking
hebben om
zichzelf mee
te trainen,
maar er
zit wel een
einde aan de
verbeteringen’



‘In iedere
taal schuilen
bepaalde
culturele
regels en
voorkeuren,
die voor veel
machines nu
nog lastig
mee te
nemen zijn in
de vertaling’

vakgroep Informatica in Maastricht. Vervolgens werd hij hoogleraar Taal- en Spraaktechnologie aan de universiteiten van Tilburg en Nijmegen. In zijn werk staan automatisch lerende systemen centraal. Zo werkte hij met onderzoekers en programmeurs aan systemen voor automatische verwerking van teksten, aan dialoogsystemen, aan automatische vertaalsystemen en aan text mining-systemen met toepassingen in de zorg, in de media en in andere takken van wetenschap.

Klassieke onderzoeker van AI

Dat klinkt alsof hij zich bezighoudt met de laatste hypes. Toch beschouwt hij zichzelf als een ‘klassieke’ onderzoeker van kunstmatige intelligentie, die niet met alle winden meewaait. ‘Toen ik in de jaren tachtig student was, waren dialoogsystemen en neurale netwerken het hipste wat je maar kon bedenken’, herinnert Van den Bosch zich. ‘En dat terwijl de wetenschap zich ook toen al tientallen jaren met die zaken bezighield. De buitenwereld valt interessant genoeg soms technologieën op die al vele jaren bestaan.’

In zijn inmiddels ruim 25-jarige loopbaan zag hij hypes komen en gaan. ‘Interesse komt altijd in golven. In de jaren zestig zagen we de eerste opleving rondom neurale netwerken, gevolgd door een tweede hype in de jaren negentig, en de derde, daar zitten we nu middenin.’ Soms vallen zulke golven te verklaren door de historische context. ‘Kijk bijvoorbeeld naar automatisch vertalen: in de Koude Oorlog ontstond grote behoefte aan vertalingen van het Russisch naar het Engels. Nu zien we dat weer: onze globale oriëntatie laat ons veel va-

ker dan vroeger in aanraking komen met andere talen.’

Hoewel de interesse van de buitenwereld zich in golven beweegt, ontwikkelt de wetenschap zich gestaag. ‘Hypes komen voor op de momenten waarop de buitenwereld zich gaat interesseren in ons werk en de media er vervolgens mee weglopen’, aldus Van den Bosch. ‘Als onderzoekers verbazen die golven van interesse ons soms: wij zien de lange lijnen en alle tussentijdse ontwikkelingen. Soms wordt inderdaad een nieuwe techniek ontwikkeld, maar vaak is het een oude techniek in een nieuw jasje – of getraind op heel veel meer data.’

Doorbraken

Een groot deel van de ontwikkelingen op het gebied van kunstmatige intelligentie is vrij gemakkelijk te voorspellen, zegt Van den Bosch. ‘We weten van bepaalde vraagstukken, zoals automatisch vertalen, dat we die met toenemende hoeveelheden data en reken capaciteit steeds beter kunnen oplossen. De vraag is eerder: hebben we met slimmere leer methoden relatief minder trainingsmateriaal nodig? Dan kunnen de ontwikkelingen nog sneller gaan dan verwacht.’

Wat zullen in dat kader de grote doorbraken zijn op het gebied van automatische vertalingen? ‘Vertaal machines zullen steeds meer tekst tot hun beschikking hebben om zichzelf mee te trainen,’ vertelt Van den Bosch, ‘maar er zit wel een einde aan de verbeteringen. Een grote uitdaging is nog altijd het begrip van de wereld achter de taal. In iedere taal schuilen bepaalde culturele regels en voorkeuren, die voor veel machines nu nog lastig mee te nemen zijn in de vertaling. En toch: we komen al een heel eind met de strategie waarin de machine het hele internet en meer tot haar beschikking heeft om naar de beste match te zoeken met de tekst die ze voor haar neus heeft.’

Op die manier worden machines bijvoorbeeld ook steeds beter in word completion: voorspellen wat iemand

‘Niet iedereen die AI-systemen gebruikt, kan ze ook kritisch bevragen. Daarom is in de toekomst wellicht steeds meer regulering nodig’



‘Het zijn niet de technologische mogelijkheden die ons remmen, maar de terechte ethische vraagstukken’

wil typen op basis van een onaf stuk tekst en eerdere ervaringen. ‘Als je de eerste paar woorden van een tekst typt, blijft er al snel maar een beperkt aantal mogelijkheden over voor wat daarop kan volgen’, legt Van den Bosch uit. ‘Als mens kunnen we meestal wel raden wat het vervolg is – en hoe clichématiger, hoe makkelijker. Als een computer die clichés uit data kan halen, kan die ook gaan raden hoe de tekst verder gaat, zelfs zo goed dat hij na een gestelde vraag ook daadwerkelijk het antwoord geeft.’

Wapenwedloop

Op dit moment is een heuse wapenwedloop gaande tussen bedrijven die steeds beter worden in het automatisch doorgaan op onaffe teksten, vragen en dialogen. ‘Neem bijvoorbeeld GPT-3, afkorting voor Generative Pre-trained Transformer, versie 3, van het bedrijf OpenAI – een van de slimste taalgeneratiesystemen van dit moment. Zulke systemen worden steeds beter in het aanpassen van hun taalgebruik aan de juiste context; als er sprake is van een informele dialoog, vergt dat een andere stijl van vervolg dan bij een formele vraag- en antwoordsituatie. GPT-3 kan bijvoorbeeld helpen een tekst om te zetten van informele naar formelere taal, zodat ook mensen met een lager taalniveau een brief in de passende formele stijl kunnen schrijven. Of juist andersom: een tekst die eigenlijk te moeilijk voor iemand is, zet GPT-3 om in makkelijkere taal.’

Het grootste probleem van zulke slimme computers is misschien wel het ‘garbage in, garbage out’-principe. ‘De computer geeft antwoord op basis van alle teksten waarmee hij is gevoed. Daar kunnen ook racistische of haatzaaiende teksten tussen zitten. Voor kunstmatige intelligentie is dat een belangrijke volgende stap: het herkennen van sarcasme, specifieke emoties of toxiciteit.’

Datahoogtepunt

Er zijn meer mogelijkheden voor

verbetering. ‘Hoe zou het bijvoorbeeld zijn als we taalmachines niet alleen de culturele dimensies van een taal kunnen aanleren, maar ook individuele? Stel je voor dat jouw telefoon precies weet welke woorden jij gaat kiezen omdat je telefoon jouw persoonlijke stijl van schrijven kent, waardoor je het aantal aanlagen drastisch kunt verminderen. Zo werkten de allereerste mobiele telefoons eigenlijk ook. Die waren gebaseerd op een woordenboek met veel financiële termen, gewoon omdat de eerste gebruikers van mobiele telefoons op Wall Street rondliepen. *Do* werd *dollar*, *st* werd *stock*. Helemaal voorspelbaar worden we aan de andere kant natuurlijk nooit. Het punt van communicatie is dat we ons met taal juist op een unieke manier willen uitdrukken en elkaar nieuwe dingen willen vertellen.’

Binnen zijn vakgebied probeert Van den Bosch zich altijd goed te blijven realiseren dat de AI-systemen die ontwikkeld worden ook steeds meer worden ingezet door mensen die niet per se technisch onderlegd zijn. ‘Niet iedereen die deze systemen gebruikt, kan ze ook kritisch bevragen. Daarom zijn in de toekomst wellicht steeds meer reguleringen nodig. AI-wapens zijn bijvoorbeeld een heel slecht idee – denk aan een gewapende drone die op basis van een foto op zoek gaat naar haar target. Het zijn niet de technologische mogelijkheden die ons remmen, maar de terechte ethische vraagstukken.’

De VOGIN-IP-lezing 2021 vindt dit jaar weer live plaats, op 21 oktober in de Openbare Bibliotheek Amsterdam (OBA). Meer weten over het gevarieerde programma van sprekers, de lezingen en de workshops? Wil je je aanmelden? Je vindt alle informatie op vugin-ip-lezing.net. <

Zuid-Italië in Noord-Limburg



‘Al snel hing de burgemeester aan de lijn: of de uitgever zijn bedrijf in gevaar wilde brengen?’

Frank Huysmans

Bijzonder hoogleraar Information Society aan de UvA en zelfstandig onderzoeker en adviseur bij WareKennis

Peel en Maas is een nieuwsblad uit Venray met tienduizend abonnees. Een nieuwsblad is een kruising tussen een dagblad en een huis-aan-huisblad: het heeft betalende abonnees, verschijnt een of twee keer per week en brengt lokaal en streeknieuws. Als het uitgeven van zo'n blad al ooit een vetpot is geweest, is het dat nu zeker niet meer. Eerst kregen de nieuwsbladen concurrentie van gratis huis-aan-huisbladen. Later verdwenen door Marktplaats de 'zoekertjes': de kleine advertenties geplaatst door lezers die hun auto, salontafel of zichzelf aanboden ('Keurige heer, 62, niet onbemidd., zkt dame met stijl vr kennism en mgl. meer...?'). Van de honderden nieuwsbladen die Nederland ooit telde zijn er niet veel over. In

het noorden een paar, op de Veluwe nog wat. En in Noord-Limburg dus.

Toen een journalist van *Peel en Maas* het onlangs waagde om wat rond te gaan bellen over een schimmige gronddeal van een plaatselijke wethouder (CDA) annex grootgrondbezitter, hing al snel de burgemeester (CDA) bij de uitgever aan de lijn. Wilde hij echt het voortbestaan van zijn prachtige bedrijf in gevaar brengen? (De gemeente is doorgaans de grootste adverteerder in de lokale bladen. Zo ook in Venray.)

De journalist in kwestie beschreef wat hij in Venray aantrof als 'Zuid-Italië'. De wethouder, laten we hem Jan noemen, had in het huis van zijn broer ('Wim') onderhandeld met de voorzitter van het Waterschap (CDA) over zijn landbouwgrond. Jan en de waterman deelden een verleden in het Limburgse provinciehuis. De voor Jan voordelige deal verschaft de koeien van Wims zoons weelderige graas- en herkauwruimte, terwijl in het gemeentehuis een derde broer, we noemen hem Toon, als voorzitter van de grootste fractie (CDA) het deksel op de doofpot hield. De uitgever van het 140 jaar oude blad besloot niet te publiceren. Hij moest 'ook waken over de continuïteit van ons bedrijf met in totaal achttien personeelsleden'. Kort daarna belandde het verhaal op het bureau van NRC-journalist Joep Dohmen. Als kwelgeest van bestuurlijk Limburg (CDA) kon hij deze affaire er nog wel bij hebben. Hij had al een proces aan zijn broek van staatssecretaris Knops (CDA). Die had een paar kilometer verderop een profijtelijke gronddeal gesloten.

Lang verhaal kort: gemeenteraad in rep en roer; geen bewijs voor fraude zegt Berenschot, wel een 'schijn van'; wethouder Jan voelt zich gerehabiliteerd; de raad (minus CDA) ziet dat toch anders, stuurt hem met een motie van wantrouwen terug naar zijn lap grond en beloont het telefoontje van de burgemeester, tevens hoeder van de bestuurlijke integriteit, met een motie van afkeuring. Bij een te smalle economische basis voor goede journalistiek ruiken sjoemellende bestuurders hun kans. In Venray moest de beerput wel open: het zag er groen (CDA) van de stank. Dat roept een bange vraag op: hoeveel minder onwelriekende schandalen komen bij gebrek aan onafhankelijke media niet meer aan het licht?

Vakblad *IP* volgt de wording van de Universiteitsbibliotheek (UB) van de Universiteit van Amsterdam. Eens per kwartaal wordt een thema rondom de bouw belicht. In dit nummer deel 3: de verduurzaming van een monumentaal gebouw.

Elektrische karretjes voor materiaalvervoer



Project: nieuwe Universiteitsbibliotheek UvA

Gestart in: september 2019

Einddatum: ergens in 2023

Aantal dagen tot oplevering: circa 900

Architect: MVSA Architects en Architectenbureau J. van Stigt

Het feit dat het voormalige Binnengasthuis, inmiddels rijksmonument, wordt getransformeerd tot de nieuwe bibliotheek is natuurlijk op zichzelf al duurzaam. Met de realisatie van het ontwerp van MVSA Architects en Architectenbureau J. van Stigt wordt de oorspronkelijke, bijna 8000 meter bruto vloeroppervlakte (BVO) van de beide bestaande panden vergroot tot ruim 15.000 vierkante meter BVO. Hiertoe wordt een drietal ingrepen uitgevoerd: de toevoeging van een grote kelder, van een atrium en van een verbindend nieuwbouwgedeelte. Twee van deze ingrepen hebben ook een direct duurzaamheidseffect. Zo is er in de kelder onder andere ruimte voor het stallen van 927 fietsen. Onderdeel van de duurzaamheidsagenda is namelijk



Alex ter Haar

Projectleider
bouw nieuwe UB

het stimuleren van fiets- en openbaarvervoergebruik. Daarnaast zorgt het atrium op de plek van de voormalige binnentuin ervoor dat een groot deel van het (buiten)geveloppervlak in de toekomst een binnengevel is, waardoor daar geen energieverlies meer zal optreden.

Nastreven van flexibiliteit

Toen in 2013 werd gestart met het ontwerp, kenden we nog geen 'Paris Proof'-toets – het Klimaatakkoord van Parijs dateert uit 2015. Ook moest de maatschappelijke discussie over het gebruik van aardgas nog op gang komen. De duurzaamheidsambitie van de Universiteit van Amsterdam (UvA) was geformuleerd op het BREEAM-NL-nieuwbouwniveau van minimaal 'very good' (zie kader). Verder werd duurzaam bouwen vooral ingevuld met het beperken van het energieverbruik, het minimaliseren van het gebruik van milieuonvriendelijke bouwmaterialen en het nastreven van flexibiliteit in compartimentering, ge-

bouwworm, constructie en installaties. Door deze flexibiliteit is het bijvoorbeeld vrij eenvoudig om het aantal studieplaatsen uit te breiden tot boven de standaard 950 die in het gebouw zijn opgenomen.

'Join the Pipe'-watertappunten

Inmiddels is de wereld natuurlijk veranderd. Reden voor het doorvoeren van enkele aanpassingen tijdens de ontwerperperiode van de bibliotheek. Het gebouw zal nu geheel gasloos worden; op de daken komen zonnepanelen. Ook wordt overal in het nieuwe pand kraanwater aangeboden via 'Join the Pipe'-watertappunten. Gezondheid heeft evengoed een relatie met duurzaamheid, daarom heeft de UvA het beleid dat de 'natuurlijke loop' door het gebouw vooral gebruikmaakt van trappen in plaats van liften. Via de boomstructuur in het atrium zal het grootste deel van het gebouw direct worden ontsloten. De energiezuinige liften liggen daarom ook wat buiten de looproute.



Het atrium waarbij de vroegere buitenmuren binnenmuren zijn geworden en er dus geen energieverlies meer optreedt.

Rainproof bouwen

Om een bijdrage te leveren aan het veilig afvloeien van regenwater krijgt het gebouw een mos-/sedumdak van circa 450 vierkante meter. Daarnaast komt er een grijswatercircuit voor het doorspoelen van sanitair met een hemelwaterbassin van circa 50 kubieke meter. Een tweede waterbassin met een capaciteit van 20 kubieke meter is bedoeld voor schoonwateropslag voor de watermistinstallatie die in de plaats komt van een traditionele sprinkler. Watermist werkt met dunne leidingen en heel hoge druk, en is daardoor veel beter in te passen in monumentale gebouwen.

Bovendien verkleint het de noodzakelijke wateropslag aanzienlijk. Om de duurzaamheidsambitie op het niveau 'very good' te behalen, krijgt het pand betere isolatie, onder andere dankzij HR+++-beglazing. Alle verlichting wordt in led uitgevoerd en er wordt voor 58.000 kWh aan zonnecellen geïnstalleerd. De (lagetemperatuur)verwarming en de (hogetemperatuur)koeling van het gebouw komen tot stand door duurzame opslag van warmte (1100 MWh) en kou (600 MWh) in de bodem (WKO) door middel van twee monobronnen, waarbij de koude en de warme energie zich boven



Het platform op de Grimburgwal voor het duurzame vervoer van de bouwmaterialen over water.

BREEAM-NL is sinds 2009 de certificeringsmethode voor een duurzaam gebouwde omgeving. Hiermee kunnen projecten worden beoordeeld op integrale duurzaamheid. BREEAM staat voor Building Research Establishment Environmental Assessment Method en wordt gebruikt in meer dan tachtig landen. De methode is oorspronkelijk ontwikkeld door het Building Research Assessment (BRE). Dutch Green Building Council heeft haar geschikt gemaakt voor Nederland, vandaar BREEAM-NL.

‘Gezondheid heeft even-goed een relatie met duurzaamheid; de “natuurlijke loop” door het gebouw is gericht op de trap in plaats van de lift’

elkaar bevinden. De WKO reduceert de energielast tot 37 procent van een conventionele opstelling.

Er is gekozen voor twee bronnen omdat daarmee altijd operationele capaciteit aanwezig is als een van de bronnen geserviced moet worden. Om piekmomenten in de verwarmingsbehoefte te kunnen opvangen, komen er ook elektrische ketels. Daarmee ontstaat een van de eerste, grote monumentale gasloze onderwijsgebouwen in Nederland.

Duurzame logistiek

De weg naar het eindresultaat leidt langs bijzondere hoogtepunten. Het is inmiddels vrij bekend dat de Amsterdamse kades en bruggen in slechte staat verkeren. Gebouwd voor middeleeuwse transporten zijn ze niet berekend op het huidige intensieve en veel zwaardere verkeer. De gemeente sluit het centrum dan ook steeds vaker af voor zwaar vervoer. In de laatste bouwfase van de UB, die afgelopen augustus van start is gegaan, zal het bouw materiaal op een innovatieve en duurzame manier worden vervoerd: met elektrische boten over water. Omdat de bibliotheek zelf niet aan een gracht ligt, maakt ze voor de laatste 50 meter gebruik van elektrische karretjes om alles van de boot naar het gebouw te krijgen – en vice versa. Zo wordt het vervoer 100 procent duurzaam en zal 95 procent van het logistieke verkeer worden opgevangen.

Van de betrokken aannemers wordt ook een inspanning verwacht in het bouwproces. Denk aan zuiniger transport, machines voor toepassingen zo veel mogelijk elektrisch in plaats van diesel, gescheiden afvalstromen en zo veel mogelijk hergebruik van tijdelijke materialen. Daarmee gaan ook zij een stapje verder dan de gedragscode ‘bewuste bouwer’.

Citizen science met gevonden voorwerpen

Data zijn goud

Al 90.000 archeologische amateurvondsten zijn sinds 2016 geregistreerd in de database van Portable Antiquities of the Netherlands, kortweg PAN. Sieraden, munten, wapens, kledingsspelden en meer zijn voor iedereen op de website te zien. Het doel van PAN? Zo veel mogelijk vondsten van amateurs beschikbaar stellen voor onderzoek. Over hoe de mensen achter PAN de data vindbaar en toegankelijk maken, opslaan en archiveren, en wat dit de wetenschap oplevert.



Anneke de Maat

Freelance redacteur
en tekstschrijver

Sinds de jaren zeventig is het aanschaffen van een metaaldetector voor steeds meer mensen betaalbaar geworden. Sommige bezitters van zo'n detector speuren naar verloren horloges of euromunten, anderen hopen een waardevolle historische ontdekking te doen. Door metaaldetectie is er sinds de jaren zeventig heel veel historisch materiaal gevonden', schetst archeoloog Stijn Heeren, projectleider van PAN. 'De

collecties van deze amateurarcheologen hebben grote wetenschappelijke waarde, maar tot nu toe werden ze nauwelijks bij onderzoek betrokken.' Speuren met een metaaldetector was tot 2016 verboden, maar er werd niet op gehandhaafd. Tot in de jaren tachtig werden vondstmeldingen van amateurs wel geaccepteerd en geregistreerd, maar langzaam kwam er steeds meer frictie. Archeologen ergerden zich aan de illegale opgravingen,

en de amateurs, die soms grote en belangrijke ontdekkingen deden die de archeologen zelf 'misten', voelden zich niet gewaardeerd. Daardoor werd de laatste drie decennia steeds minder samengewerkt en gedocumenteerd.

Legalisatie metaaldetectie en meldplicht

Het jaar 2016 luidde een nieuwe Erfgoedwet in. Het met een metaaldetector opgraven van archeologische voorwerpen is sindsdien tot maximaal dertig centimeter onder het maaiveld toegestaan – onder bepaalde voorwaarden. Sinds 2016 is het ook verplicht om bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCA) of bij PAN te melden wat je hebt gevonden en waar. De legalisering van metaaldetectie was voor Heeren aanleiding om bij de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) financiering aan te vragen voor het opzetten van een database om oudheidkundige vondsten van amateurzoekers te registreren, zodat die beschikbaar zouden komen voor onderzoek – wat in 2016 resulteerde in PAN, Portable Antiquities of the Netherlands. 'Wij hebben er toen voor gepleit niet alleen nieuwe maar ook oude vondsten te gaan documenteren, want we vonden het wetenschappelijk gezien zonde om alleen de nieuwe oogst te registreren. We hebben destijds met de RCA afgesproken dat wij ons van 2016 tot 2020 met NWO-financiering zouden richten op het registreren van de vóór 2016 gevonden objecten, en dat de RCA vanaf 2020 de nieuwe meldingen zou gaan registreren. Het was ook de hoogste tijd om die amateurverzamelingen te gaan documenteren, want veel verzamelaars zijn inmiddels op leeftijd en we willen graag dat ze ons de vindplaats vertellen.'

Contact leggen met amateurverzamelaars

Een aantal archeologen onderhield nog wel contact met metaaldetectorzoekers, vervolgt Heeren. 'Die contacten hebben we als eersten benaderd. Daarnaast hebben we oproepen gedaan via twee detectorverenigingen. We schatten dat er in Nederland zo'n 9000 me-

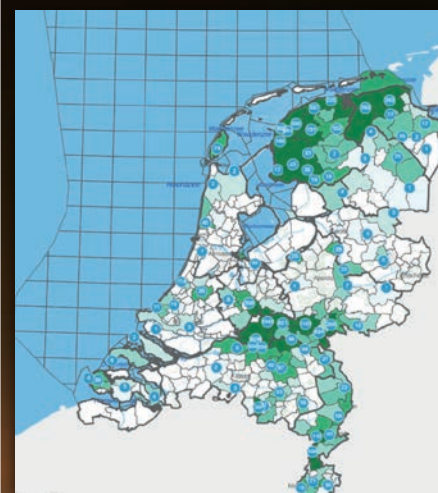
taaldetectorzoekers zijn, van wie circa 2500 echt actieve zoekers zijn. Op dit moment hebben 1129 van hen op de PAN-website een account aangemaakt waarmee ze zelf hun vondsten kunnen melden.'

Ze waren nog niet eens klaar met het registreren van de objecten gevonden vóór 2016 toen er al veel 'nieuwe' meldingen binnenkwamen, vertelt Heeren. De financiering voor PAN is daarom verlengd tot eind februari 2022 dankzij geld van de RCA. 'Ze vroegen ons om ook amateurvondsten van aardewerk en glas, vondsten uit scheepswraken en vuurstenen te gaan registreren. Daarvoor hebben we dus nieuwe verzamelaarsgroepen benaderd.' Bij een flink aantal amateurverzamelaars die al voor 2016 vondsten deden



en die wilden meewerken aan het documenteren daarvan, ging een team van PAN-vondstregistratoren geruime tijd op huiszoek. Ze maakten dan foto's en verzorgden de registratie. Door gebrek aan menskracht is het niet meer mogelijk om bij iedereen langs te gaan. Daarom zet PAN nu in op het begeleiden van het zelf invoeren van gegevens. PAN-vondstregistratoren geven tegenwoordig workshops bij ArcheoHotspots (archeohotspots.nl) over hoe

'De collecties van deze amateur-archeologen hebben grote wetenschappelijke waarde, maar tot nu toe werden ze nauwelijks bij onderzoek betrokken'



verzamelaars zelf hun objecten kunnen registreren.

Vindplek wel/niet zichtbaar

'We vroegen de vinders ook om ons te vertellen waar ze de voorwerpen gevonden hebben', vervolgt Heeren. 'De

Foto rechtsboven: de vondsten in PAN, weergegeven op de kaart van Nederland.

Foto onder: de goudschat van Lienden.

'Archeologen ergerden zich aan de illegale opgravingen en de amateurs voelden zich niet gewaardeerd'

informatie over de vindplek zetten we niet op de PAN-website; we geven die alleen, en onder strenge voorwaarden, aan wetenschappelijke onderzoekers. Zo mag de vindlocatie alleen worden gepubliceerd als het bestaan ervan al via een andere weg dan PAN bekend is. Dat hebben we aan de amateurarcheologen beloofd, want zij willen de exacte vindplek anders natuurlijk niet prijsgeven. Als een locatie door de overheid voor nieuwbouw wordt aangewezen,

geven we ambtenaren van ruimtelijke ordening desgevraagd wel informatie over wat er gevonden is. Dat is nuttig, want dan kunnen zij maatregelen nemen. Aan amateuronderzoekers vertellen we de exacte vindlocatie niet. Zij krijgen gefilterde informatie. Ze kunnen op de website per gemeente zien wat er gevonden is.’

Standaardclassificaties

Hoe gaat het registreren in zijn werk? ‘Een vinder maakt een account aan, dat kan ook met een alias. Meestal heeft hij of zij meerdere vindlocaties. We vragen de vinder elk object te fotograferen en per locatie in te voeren. Van een vondst documenteren we foto’s, afmetingen, gewicht en materiaal-soort. Verder vragen we om elk object te koppelen aan een referentietype. We werken met standaardclassificaties,

‘Opslag bij DANS-Easy maakt de data extra goed vindbaar, want zij leveren de data door aan servers als Ariadne en Europeana’

Vondsten op de PAN-website.

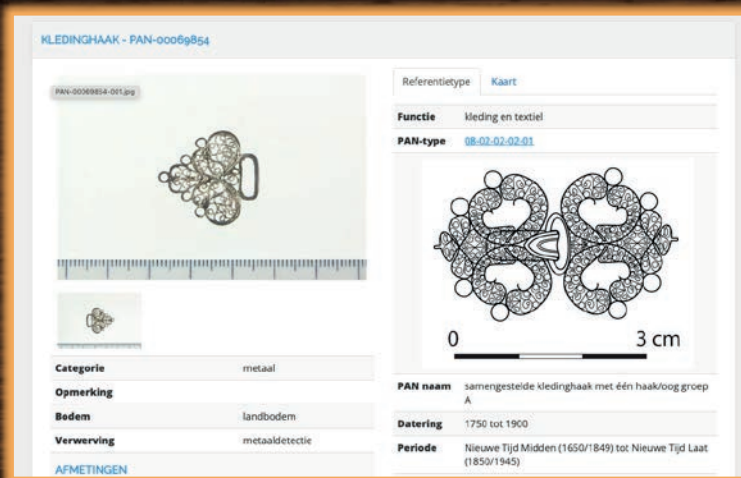
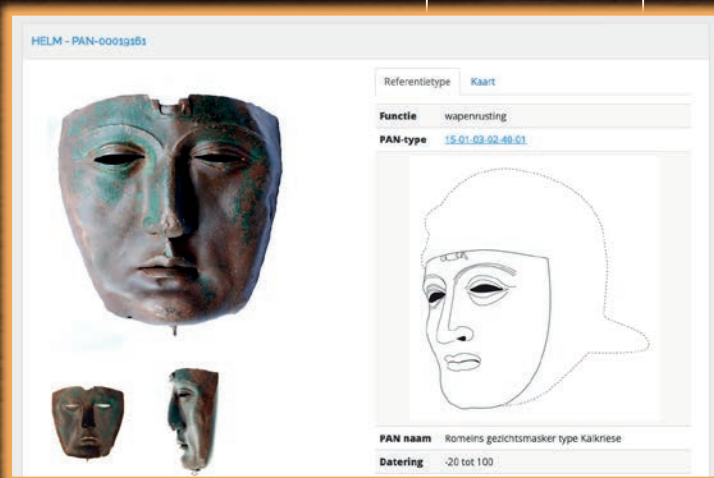
omdat de objecten gedetermineerd moeten worden. Als je niet werkt met standaardclassificaties, krijg je discrepanties in de registratie en datering, doordat mensen verschillende kennisniveaus hebben’, legt Heeren uit. ‘We hebben een collectie van referentiebeschrijvingen gemaakt. Een wetenschapper beschrijft één keer grondig een referentietype en voorziet dat van een standaardtekening. Zo hoeft de vinder alleen maar de foto van het object te koppelen aan het referentietype door op een serie plaatjes te klikken. Het maken van die referentietypes is heel bewerkelijk, maar daarna is het efficiënt en ben je verzekerd van uniforme beschrijvingen. PAN heeft dit innovatieve systeem bedacht. Archeologen in binnen- en buitenland hebben nu ook veel interesse in dit systeem, en de amateurs vinden het fijn dat ze al

database geregistreerd is en wat op de PAN-website te zien is.’

Er werden al heel wat objecten gemeld die in de vakliteratuur nog niet bekend waren, zegt hij enthousiast. Zo zijn er minstens tachtig tot nu toe onbekende kledingspelden gedocumenteerd. Wetenschappers die met de datasets onderzoek willen doen, krijgen een hogere inlog en mogen ook datasets downloaden. Instituten die over een API-server beschikken, kunnen de data van de referentiecollecties ook direct aanroepen.

PAN-app: preciezer melden

Sinds kort is er ook de PAN-app waarmee je, terwijl je nog in het veld staat, een foto van het object kunt maken. Bij thuiskomst zet de app dan via wifi alle foto’s meteen voor je in PAN. ‘Doordat de telefoon via gps de locatie bepaalt,



Portable Antiquities of the Netherlands in het kort

Portable Antiquities of the Netherlands (portable-antiquities.nl/pan/#/public), ofwel PAN, is een database waarin amateurarcheologen hun vondsten kunnen melden. De coördinatie van het PAN-project, dat in 2016 van start ging, ligt bij de Vrije Universiteit Amsterdam. Primaire projectpartners zijn de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Universiteit Leiden en Rijksuniversiteit Groningen.

‘Doordat de telefoon via gps de locatie bepaalt, krijgen we zeer precieze informatie over de vindlocatie. Daar heb je bijvoorbeeld veel aan bij het reconstrueren van een slagveld’

leen op een plaatje hoeven te klikken en niet al die vaktermen hoeven te kennen.’

Toegankelijkheid datasets

Alleen de objecten waarvoor een referentietype is gemaakt, zijn op de PAN-website gepubliceerd en te zien, merkt Heeren op. ‘We moeten nog heel wat referentiebeschrijvingen maken, en dat is een echt herculeswerk waar nog wel generaties archeologen mee bezig zullen zijn. We geven voorrang aan objecttypes waarvan er veel gevonden worden. Types waarvan nog maar weinig vondsten zijn gedaan, komen onderaan de to-dolijst. Er is dus een verschil tussen wat al in de PAN-

krijgen we zeer precieze informatie over de vindlocatie. Daar heb je bijvoorbeeld veel aan bij het reconstrueren van een slagveld’, licht Heeren toe. ‘Als je de exacte vindlocaties van de kogels weet, kun je de schietlijnen bepalen. De app maakt melden bovendien makkelijker. Na de lancering van de app zagen we een toename in het aantal vinderaccounts dat per maand werd aangemaakt.’

De Geodienst van Rijksuniversiteit Groningen, een van de projectpartners (zie ook kader), ontwierp de PAN-website en de PAN-app. PAN gebruikt de servers van de Geodienst voor het opslaan van de data. Een maand nadat een vondst gevalideerd is – ofwel

Citizen science bij PAN

De Nederlandse Dataprijs wordt om de twee jaar uitgereikt aan een onderzoeker of onderzoeksgroep die extra bijdraagt aan de wetenschap door onderzoeksdata volgens de FAIR-principes beschikbaar te maken voor aanvullend of nieuw onderzoek. De jury van 2018 roemde de goed doordachte datastructuur van PAN, de wijze waarop de data worden weggeschreven en voor hergebruik beschikbaar worden gemaakt, gecombineerd met de wijze waarop dit project citizen science bedrijft: data worden gebaseerd op vondsten van burgers en via de website en andere communicatie ook aan hen teruggegeven.

gekoppeld aan een referentiecollectie – wordt deze automatisch naar DANS-Easy gestuurd, daar opgeslagen en zo eveneens gearchiveerd. De Geodienst zorgt dat de data duurzaam toegankelijk blijven, welke veranderingen er in de toekomst ook zijn in de software. Opslag bij DANS-Easy maakt de data extra goed vindbaar, want zij leveren de data door aan servers als Ariadne en Europeana.

Heeren en zijn team wonnen in 2018 de Nederlandse Dataprijs voor PAN met de bijbehorende 5.000 euro om de dataset nog toegankelijker te maken (zie ook kader). Ze zetten het bedrag in om extra zoekfunctionaliteiten voor de vindsters aan de website toe te voegen, evenals enkele knoppen waarmee zij hun data beter kunnen beheren.

Nieuwe wetenschappelijke inzichten

Heeft het PAN-project de wetenschap al nieuwe inzichten opgeleverd? ‘Jazeker’, zegt Heeren trots. ‘De goudschat van Lienden die je op de foto ziet, was een van de eerste meldingen die al na enkele weken na de start bij PAN werd gedaan. Het is de grootste én “allerjongste” solidus-schat die ooit in Nederland gevonden is. Solidus is de Romeinse gouden standaardmunt uit de late vierde en vijfde eeuw. De schat is van groot wetenschappelijk belang. Toen in de vijfde eeuw na Christus het Romeinse Rijk volledig aan het desintegreeren was, betaalden de Romeinen

krijgers in het noorden om voor hen te vechten. We kenden al wat schatten uit de vroege vijfde eeuw. De goudschat van Lienden is gedateerd rond 460. Dat maakt het de “allerjongste” Romeinse-muntenschat van het hele West-Romeinse Rijk.’

‘We hebben samen met de vindsters van de goudschat van Lienden een vervolggroefing gedaan’, gaat hij gedreven voort. ‘We wilden weten wat voor soort plek de vindlocatie was: een nederzetting, een grafveld of een heiligdom? De uitkomst was heel verrassend, want we vonden skeletten uit de bronstijd (1800 tot 1500 voor Christus). Daaruit hebben we kunnen opmaken dat daar in die tijd een enorme grafheuvel lag, en dat die er in

‘Dankzij PAN kwam voor het eerst aan het licht dat er vrij grote aantallen Romeinse militaire objecten in Friesland en Groningen te vinden zijn’

Romeinen in Friesland en Groningen

Dankzij PAN kwam ook voor het eerst aan het licht dat er vrij grote aantallen Romeinse militaire objecten in Friesland en Groningen te vinden zijn. Er zijn honderden objecten uit tientallen verschillende terplacaties gemeld, waaronder Romeins paardentuig. Dat was opmerkelijk, want Friesland en Groningen lagen buiten de grenzen van het Romeinse Rijk. Hierdoor is onderzoek gestart naar wat die Friezen en Groningers in Romeinse krijgsdienst deden.

Zestig archeologen hebben tot nu toe aanvragen gedaan om de PAN-database voor onderzoek te gebruiken, en in september 2021 ging voor het eerst een promovendus aan de slag met de



de vijfde eeuw na Christus nog steeds was toen iemand er zijn fortuin – ter waarde van vijf jaarsalarissen voor een Romeinse officier – in heeft begraven, waarschijnlijk met het idee zijn geld weer te komen ophalen in rustiger tijden. We hebben ervan geleerd dat het door de Romeinen inhuren van noordelijke krijgers nog veel langer doorging, zelfs toen het Romeinse Rijk al in kleine stukjes uiteengevallen was.’

‘Veel verzamelaars zijn inmiddels op leeftijd en we willen graag dat ze ons de vindplaats vertellen’

PAN-database als onderzoeksbron. Vanaf 2022 zal de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zelf de PAN-database gaan beheren. Er wordt nog gezocht naar financiering om het projectteam van PAN te kunnen blijven betalen. ‘Zo’n team is echt nodig om de meldingen te verrijken en te determineren’, besluit Heeren. ‘Zonder feedback blijven de amateurarcheologen zich niet melden.’

Awesome Citizen Science

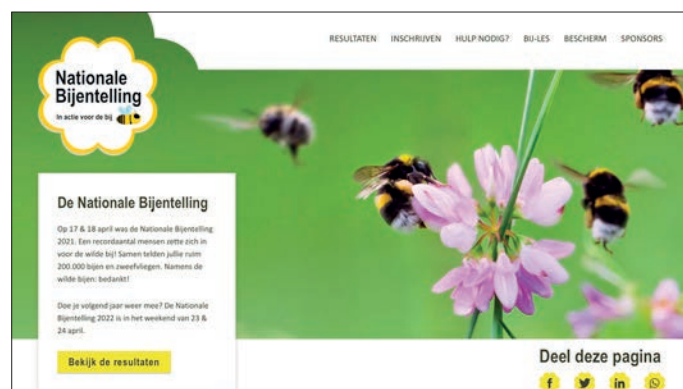
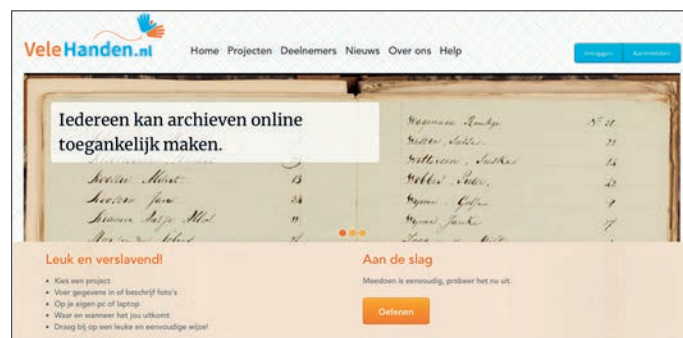
Overzicht van projecten in Nederland

Peter Lugtig, universitair hoofddocent bij de faculteit Sociale Wetenschappen, nam het initiatief en vroeg Annemarie Timmers hem te helpen. ‘Er loopt een groot project: ODISSEI (Open Data Infrastructure for Social Science and Economic Innovations; odissei-data.nl/en/citizen-science-platform/). Hiermee willen we de infrastructuur voor de sociale wetenschappen verbeteren. Dat gaat over zaken als toegankelijke data, goede documentatie en betere uitwisseling van data tussen onderzoekers.’ Eén van de projecten binnen ODISSEI is Awesome Citizen Science, verduidelijkt Lugtig. ‘Wat we op de lange termijn willen doen voor al die citizen science-projecten is een betere infrastructuur creëren. We hebben dit onderzoek gedaan om te kijken: welke citizen science-projecten zijn er allemaal? Wie doen dit soort projecten, en in wat voor samenwerkingsverbanden? De projecten verschillen nogal van elkaar, dus je hebt niet voor al die projecten samen één infrastructurele oplossing. We kunnen wel veel meer ervaring uitwisselen en met elkaar delen hoe je zo’n onderzoek opzet. Infrastructuur en meetapparatuur maken daar zeker deel van uit. Het overall doel van dit onderzoek is dat we daar een flinke slag in willen slaan.’

Koppeling met data CBS

‘Samen met mensen van ODISSEI wil ik kijken of de data die mensen verzamelen binnen die citizen science-projecten beter gekoppeld kunnen worden aan de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek’, vervolgt Lugtig. ‘In citizen science-projecten worden heel vaak ruimtelijke data verzameld. Een heel bekende is de jaarlijks terugkerende tuinvogel-

De Nationale Bijentelling, CoronaWatchNL en VeleHanden: stuk voor stuk onderzoeksprojecten waarbij burgers aan wetenschappelijk onderzoek meewerken. Peter Lugtig en Annemarie Timmers van de Universiteit Utrecht maakten een overzicht van burgerwetenschapprojecten in Nederland. Het doel is onder meer om de data beter vindbaar, toegankelijk en tussen wetenschappers uitwisselbaar te maken.



telling. Het maakt nogal uit waar je dat doet en wat voor soort tuin je hebt. Mensen die hieraan meedoen, geven veel om vogels en zijn al veel bezig met de natuur. Ze wonen in een gebied dat relatief groen is, maar weer niet op het platteland. De vogels die geteld worden, zijn meer stadsvogels. Als je al die data wat beter in een ruimtelijk perspectief kunt plaatsen, kun je het onderzoek ook veel beter specificeren.’

Makkelijk projecten toevoegen

Timmers, die de master Methodology and Statistics for the Behavioural, Biomedical and Social Sciences volgt, maakte de dataset. Ze deed de inventarisatie door te googelen en de websites van universiteiten te bekijken. ‘Sinds april 2021 staat het overzicht in een Excel-dataset in GitHub, en iedereen kan nu citizen science-projecten toevoegen’, zegt ze. Voor elk gevonden project staan vermeld: de naam, een beschrijving, de organisaties die eraan werk(t)en, hoelang het project loopt, waar de website en data te vinden zijn en of je de data kunt ‘scrapen’. ‘Er is nog niet zo veel downloadable informatie’, merkt Timmers op. In samenwerking met de research engineers Jonathan de Bruijn en Leonardo Vida zette Timmers het overzicht in GitHub. ‘We kozen voor GitHub omdat je daar heel open en transparant in kunt werken en omdat het interactief is. Je kunt er vragen stellen’, licht zij toe. ‘Iedereen kan makkelijk een project toevoegen door het stappenplan te volgen. En iedereen kan de hele dataset bekijken en downloaden van github.com/sodascience/awesome-citizen-science-nl.’

Met dank aan Petra Davids en de Universiteit Utrecht

**KB
ONDERZOEKS-
KRONIEK**

BUITENLAND

**GESPOT
+
GELEZEN
+
VERENIGINGEN
+
LIFEHACKING
+
FAVORIETEN**

‘Fusie Muziekweb en Beeld en Geluid’

**Er is hierdoor een online muziekbibliotheek
met miljoenen tracks ontstaan, aldus een bericht
op www.informatieprofessional.nl.**



[@informatieprofessional](https://www.facebook.com/informatieprofessional)



[@IPnieuws](https://twitter.com/IPnieuws)



[linkedin.com/company/informatieprofessional](https://www.linkedin.com/company/informatieprofessional)

DE TOEKOMST VAN TAAL IS VLOEIBAAR

Publicaties liggen door de digitalisering niet meer vast, maar zijn dynamisch en fluïde. Daarmee wordt ook de KB minder vastomlijnd en staat ze meer open naar het publiek. Futuristisch inkijkje in het project *Taal in Transit*.

Geschreven taal heeft zich altijd afgespeeld op het platte vlak. Ons brein werkt echter associatief, en dat is moeilijk te vatten in de lineaire vorm van opgeschreven taal. De transformatie naar een ruimtelijke en beweeglijke vorm brengt taal dicht bij ons menselijk denken. Augmented reality (AR) is het begin van een technologische ontwikkeling waarin dat steeds vanzelfsprekender wordt.

Digitalisering verandert de aard van teksten. Een tekst is niet langer gebonden aan een fysiek boek als drager. Aan de beweeglijkheid van internet zijn wij al allemaal gewend. Teksten op websites kunnen aanwezig zijn, en even later veranderd of zelfs verdwenen. Publicaties liggen niet meer vast. In plaats van een statische, fysieke aanwezigheid in boekenkast of bibliotheek kan een tekst dynamisch en fluïde zijn.

Buiten de eigen muren

Bibliotheken worden daardoor voor grote uitdagingen gesteld:



Marianne Hermans

Kennisadviseur bij
de Koninklijke Bibliotheek

wat slaan we hoe en waar op? Hoe gaat deze dynamische taal zich in de toekomst verhouden tot gebruikers en lezers? Het vaste, lineaire aspect van tekst verdwijnt naar de achtergrond. Wordt alles beweeglijk of zullen wij nieuw houvast zoeken? Ook de KB zal zich buiten de eigen muren gaan begeven. De tijd van het louter opslaan van publicaties

is voorbij. De bibliotheek wordt zelf ook minder vastomlijnd, en zal zich meer openstellen voor interacties met het publiek. Daarom zijn we bezig met het verkennen van mogelijkheden om met het publiek in contact te treden. Dat doen we onder meer door experiment en innovatie te stimuleren in het KB Atelier, maar ook door de ruimte daarbuiten te betreden.



In de rubriek 'KB Onderzoekskroniek' beschrijven medewerkers van de afdeling Onderzoek van de Koninklijke Bibliotheek hun resultaten, trends en vondsten.

Levend maken van taal

Vanwege hun onderscheidende installaties met AR-poëzie, onder meer voor bibliotheken via Wolk (internationalsilence.eu/wolk/), is International Silence benaderd. Met financiering van het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie hebben we samen een concept uitgewerkt, *Taal in Transit*, waarin de vervloeiing van taal en literatuur, van fysiek naar digitaal, zichtbaar wordt. We maken hiervoor gebruik van de publieke ruimte van de stad en de bibliotheek. Dat doen we door de inzet van technieken, zoals projectie, virtual en augmented reality en het 'levend' maken van taal en gedichten gevoed door de actualiteit, bijvoorbeeld het gesprek dat plaatsvindt op sociale media.

Zinnenprikkelende beelden

Met *Taal in Transit* wil de KB de samensmelting van de fysieke realiteit en het digitale domein voor een zo breed mogelijk publiek zichtbaar maken. We zoeken de verbinding tussen publiek en collectie en tussen heden en verleden op enkele iconische plekken in Den Haag, waar het gebouw van de KB gehuisvest is. Daarbij staat de interactie met een breed publiek centraal – van toevallige passanten tot doelbewuste bezoekers.

Uitgangspunt zijn archetypische plekken die in elke stad voorkomen, zoals fonteinen, parken, pleinen, stations en hoogbouw. Uiteindelijk zijn daaruit vijf plekken gekozen en daarmee vijf verschillende vormen van taal die elk een uniek aanknopingspunt

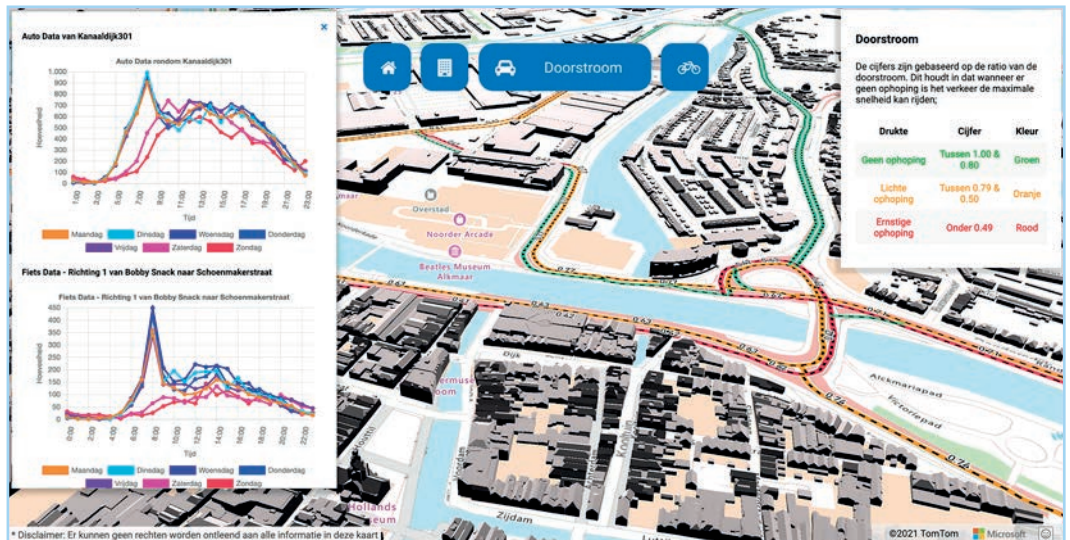
bieden voor een waaier aan gesprekken, activiteiten en gedachten. Door stukken op te diepen uit de collectie van de KB (spoorboekjes, protestteksten, gedichten) en die te combineren met beeldopnames op locatie, is het canvas van *Taal in Transit* telkens een stukje verder ingekleurd.

Experimenteren

Voor de KB is dit project tevens een manier om te experimenteren met AR, VR, 360 graden video en andere *immersive* technieken die de aandacht van het publiek trekken en vasthouden. Kunnen we nieuwe manieren bedenken om mensen bij de vragen van de samenleving te betrekken, bij vraagstukken die voor de bibliotheek relevant zijn en bij vragen over ons collectief taalgeheugen, onze beleving en ontleding? Kunnen we makers aan ons binden om creatief met onze collecties aan de slag te gaan? En kunnen we de stad en het publiek laten kennismaken met taal en literatuur en hen uitdagen zelf een creatieve bijdrage te leveren?

Taal in Transit geeft een futuristisch inkijkje: is dit hoe taal, hoe literatuur in vele vormen en verschijningen, er in de toekomst zal uitzien? Wie op het station meereist met een gedicht, langs een fontein wandelt waar emoji's aan ontspringen, onder een boom doorloopt waar poëzie uit warrelt of zich bevindt tussen losgezongen protestwoorden op het Malieveld, dat die gaat denken: 'wow, als dit kan, wat zou het dan geweldig zijn als ...'

Met dank aan Twan Janssen, Johannes Verwoerd (*International Silence*) en Arno Kuipers (KB). <



Samen bouwen aan een digitale tweeling

Ook in Alkmaar is er een grote behoefte aan betaalbare nieuwe woningen. Aan de oevers van het Noordhollandsch Kanaal bleek ruim 190 hectare beschikbaar voor herstructurering. Dit gebied heet nu het Alkmaars Kanaal. De opgave is in dit gebied de komende vijftien jaar 15.000 woningen te bouwen. De Smart City Digital Twin die KBenP samen met het Alkmaars Kanaal bouwt, ondersteunt deze uitdaging.

Ontwikkeling in samenhang

De opgave die er ligt vraagt om samenhang en een visie op stedelijke ontwikkeling. En het vraagt om een slimme stad, een Smart City, want naast woningbouw en economische groei brengt de ambitie ook uitdagingen rond mobiliteit, energievoorziening, levenskwaliteit en duurzaamheid met zich mee. Dit betekent samenwerking tussen overheden, publieke organisaties, burgers, kennisinstellingen en bedrijven om grootstedelijke uitdagingen op een slimme manier op te lossen.

Stap voor stap ontwikkelen

De Smart City Digital Twin van KBenP stelt het Alkmaars Kanaal in staat om datagedreven beslissingen te nemen die bijdragen aan de realisatie van haar maatschappelijke opgaven. Uniek is dat we deze digitale tweeling stap

voor stap en samen met verschillende gebruikers aan het ontwikkelen zijn. Net als de moderne stad die het Alkmaars Kanaal moet gaan worden, is de digitale tweeling nooit klaar. Er is een einddoel – transparant, eenduidig



Analyze van KBenP

Onder de naam Analyze ontwikkelt KBenP samen met gemeenten digital twin-oplossingen voor Smart Cities. Ben je nieuwsgierig hoe wij dat doen? Bekijk onze website www.analyze.nl, of neem contact op met Wouter Huijzendveld via 06-103 95 935. Wij bespreken graag de mogelijkheden om ook jouw gemeente te helpen met een digital twin!

Weergave van de Smart City Digital Twin Alkmaars Kanaal.

en actueel inzicht bieden over uit te voeren plannen en projecten, aan inwoners, ondernemers en andere betrokkenen – maar de weg daarnaartoe bepalen we gedurende het proces en in nauwe samenwerking met alle stakeholders.

Burgerparticipatie mogelijk gemaakt

Op dit moment staat het fundament van de digitale tweeling. Daarin zien inwoners van Alkmaar welke projecten en bouwplannen er zijn in hun buurt, en waar zich sociale voorzieningen, sportfaciliteiten, scholen, parkeerplaatsen of elektrische laadpalen bevinden. Planeconomen kunnen bijvoorbeeld monitoren hoe de luchtkwaliteit in een bepaald gebied zich ontwikkelt. Ook is de digitale tweeling toepasbaar voor participatie als dat wenselijk is. In een door KBenP gebouwde webapplicatie zijn de uitgebreide toepassingsmogelijkheden van de digitale tweeling zichtbaar. Voor alle stakeholders, zodat iedere gebruikersgroep het dataplatform op basis van haar eigen behoefte kan gebruiken. Inmiddels bouwen we samen verder op dit fundament, met nieuwe ontwikkelingen en vraagstukken als input, en met weer andere stakeholders.

LAGE LANDEN IN HET VERENIGD KONINKRIJK

In het julinummer van IP in 2017 schreef ik over de Nederlandstalige collecties bij de British Library (BL). Daarin legde ik uit waarom de BL uitgebreide vreemdetalencollecties heeft en waar deze uit bestaan. Met dit artikel duik ik specifiek in de Engelse vertalingen van Nederlandstalige literatuur. Zulke vertalingen zijn er altijd wel geweest. Erasmus' *Lof der*



Zotheid werd al in 1668 vertaald door John Wilson, en in de loop der eeuwen kwamen daar tot op de dag van vandaag nieuwe bij (*Praise of Folly and Pope Julius barred from Heaven*, vertaald door Roger Clarke, 2013).

De fabel *Van den vos Reynaerde* is een van de eerste Nederlandstalige drukken in de collecties van de BL (1481). William Caxton drukte het werk ook onmiddellijk in het Engels, in Westminster, eveneens



Marja Kingma

Curator Nederlandstalige Collecties bij de British Library

Engelse vertalingen van Nederlandstalige literatuur vind je in de collectie van de BL al van honderden jaren terug. Hoewel de interesse in het VK wat op en neer is gegaan, is die de laatste jaren helemaal terug, schrijft Marja Kingma.



in 1481. De meest recente bewerking is *The Once and Future Fox: Reynard the Fox: retold by Anne Louise Avery* (Oxford, Bodleian Library, 2020). Het is dus wel duidelijk dat de literatuur van de Lage Landen altijd haar weg naar het Engels gevonden heeft.

Mislukt project

In juni 2019 kwam de nieuwste Engelse vertaling uit van Max Havelaar, wat groots gevierd werd met een evenement bij de BL, samen met University College London (UCL). Reinier Salverda, emeritus professor Nederlands aan UCL,

hield een lezing, en eregast was Ina Rilke die Multatuli's meesterwerk vertaalde samen met David McKay. Dit event heb ik helaas moeten missen, omdat ik toen een show & tell gaf over Max Havelaar met materiaal uit de collectie van de BL, waaronder boeken en kaarten.

Als je een lezerspas hebt, kun je zowel de Nederlandstalige als de Engelstalige editie(s) bij de BL inzien en met elkaar vergelijken. Toch kwam in de twintigste eeuw een beetje de klad in de belangstelling voor Nederlandstalige literatuur in het Engels. Een initiatief van de Nederlandse overheid in de

'In de twintigste eeuw kwam een beetje de klad in de belangstelling voor Nederlandstalige literatuur in het Engels'

jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw, Bibliotheca Neerlandica genaamd, moest het Britse publiek warm maken voor Nederlandse literatuur. Problemen met onder meer vertalingen leidden echter tot mislukking van dit project. Ik heb geen enkele titel uit de reeks in de BL-catalogus kunnen terugvinden.

New Dutch Writing

De laatste jaren is er weer meer belangstelling voor Nederlandse literatuur in het Verenigd Koninkrijk. De drijvende kracht hierachter is de campagne New Dutch Writing (newdutchwriting.co.uk), een initiatief van het Nederlands Letterenfonds (Dutch Foundation for Literature) dat ten doel heeft om Nederlandse literatuur te vertalen in het Engels en onder de aandacht van de Britten te brengen. In juli 2019 ging de campagne van start en deze zou duren tot de herfst van 2020, maar corona gooide helaas roet in het eten. Gelukkig is besloten om de campagne te verlengen tot eind dit jaar.

Twee jaar geleden, op 12 oktober, organiseerde de New Dutch Writing-campagne een evenement bij de British Library met Joris Luyendijk, Naema Tahir, Esther Gerritsen, Herman Koch, Jeroen Olyslaegers en Bart van Es. Zij discussieerden onder andere over identiteit, tolerantie en 'ergens thuis zijn'. Speciale gast was historicus Simon Schama, die het evenement afsloot met een lezing over Rembrandt. In december 2019 bracht de campagne Onno Blom naar Hatchards Bookshop op Piccadilly vanwege zijn boek *Young Rembrandt*.

Europese literatuur

Een ander hoogtepunt van de campagne was de lancering van *The Dutch Riveter*, de Nederlandse editie van *The Riveter*, een gratis tijdschrift over Europese literatuur dat elke aflevering een ander land beslaat. Het is opgericht door Rosie Goldsmith, journalist en fan

van Europese literatuur. Zij presenteerde de Dutch edition tijdens een online evenement op 17 maart dit jaar, met interviews met Karin Amatmoekrim, Simone Atangana Bekono, Jaap Robben en vertaler Sam Garrett. Er was livemuziek van zanger-schrijver VanWyck, en Henny Beaumont deed live verslag in tekeningen (<https://bit.ly/the-dutch-riveter>).

Ondanks de pandemie hield New Dutch Writing zeventig evenementen, reizend van het ene literaire evenement naar het andere. Sommige werden omgezet naar Zoom, wat ook wel weer zijn voordelen had. Deze maand organiseert de campagne een reeks van events op literaire festivals. Ik kijk met name uit naar 15 oktober; dan komt Connie Palmen naar het Cheltenham Literature Festival om haar roman *Your Story, My Story*, vertaling van *Jij zegt het*, te bespreken met Nuala O'Connor.

Tony's Chocolonely

Wellicht de meeste belangstelling kreeg Marieke Lucas Rijneveld, winnares van de International Booker Prize 2020, samen met vertaalster Michele Hutchison. Zowel de oorspronkelijke Nederlandse editie *De avond is ongemak* als de Engelse vertaling *The Discomfort of Evening* en ook de opvolger *Mijn lieve gunsteling* zijn aanwezig in de BL.

Ik zag overigens een exemplaar van *The Discomfort of Evening* in de etalage liggen van een onafhankelijke boekwinkel in mijn woonplaats Rochester. Dit is tevens een handwerkwinkel, wat een fantastische combinatie is. Vorig jaar vond ik er een serie van korte verhalen van Nederlandse auteurs, waaronder Karin Amatmoekrim, prominent geplaatst in de winkel. Nederlandse schrijvers en producten spreekt ze kennelijk aan, want sinds kort verkopen ze ook chocola van Tony's Chocolonely. Er gebeurt dus van alles op het gebied van vertaalde Nederlandse literatuur in het Verenigd Koninkrijk, het is bijna niet bij te houden. <

In hartje Berlijn opende in de zomer van dit jaar, op initiatief van de Duitse Bondsdag, het Dokumentationszentrum Flucht, Vertreibung, Versöhnung. Een zichtbaar symbool voor de herinnering en herdenking van ont-heemding, verdrijving en gedwongen migratie in verleden en heden, maar ook een plek om het gesprek over actuele gebeurtenissen aan te gaan en te stimuleren. Naast de tentoonstellings- en evenementenruimte is er op de eerste etage – ‘als belangrijke pijler’ – een gespecialiseerde academische bibliotheek en getuigenisarchief ingericht. Het concept hiervan was in handen van de Nederlandse architect Aat Vos.

Karl Preusker-medaille

Vos krijgt op 28 oktober de Karl Preusker-medaille 2021 uitgereikt van Bibliothek & Information Deutschland (BID). De organisatie roemt Vos' ‘innovatieve ruimtelijke concepten die bibliotheken hebben geholpen hun stempel te drukken op de stedelijke samenleving als “derdeplaatsen”’.

Meer over het project in Berlijn lees je hier <https://bit.ly/aatvos-berlijn>. <



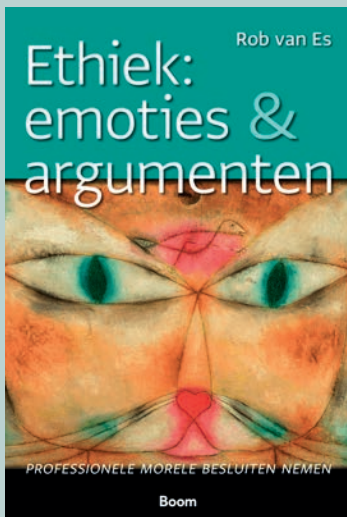
Naam: Dokumentationszentrum Flucht, Vertreibung, Versöhnung (flucht-vertreibung-versoehnung.de/de/home)

Wat: bibliotheek en getuigenisarchief

Waar: Berlijn

Concept en uitwerking: aatvos architecten, in samenwerking met onder andere Team Stonepark en Studio Neon





Ethiek: emoties & argumenten

Professionele morele besluiten nemen | Rob van Es | Boom uitgevers | paperback 9789024443772 | € 24,50 | e-book 9789024443789 | € 18,95 | 168 pagina's

Is het eisen van een vaccinatiebewijs onacceptabele dwang van de overheid? Is het moreel acceptabel Tata Steel de tijd te geven om de CO₂-uitstoot voldoende te verlagen? Het nemen van morele besluiten op professioneel niveau is een vak apart. Speelt bij persoonlijke besluiten

intuïtie nog een grote rol, bij professionele besluitvorming is het vaak raadzaam daar anders mee om te gaan. Maar hoe neem je als beleidsbepaler verantwoorde besluiten die ook anderen zullen raken, en hoe ga je om met emoties en argumenten? In zijn nieuwste boek wijst filosoof, onderzoeker en auteur Rob van Es zijn lezers de weg naar verantwoorde morele besluiten. Inclusief het *3Fasen-model* dat zich richt op het nemen van zorgvuldige morele besluiten op het gebied van samenwerking en beleidsbepaling. <

Tip voor een boek, onderzoek, paper of ander geschreven werk dat interessant zou kunnen zijn voor collega-IP'ers? Laat het weten via redactie@informatie-professional.nl.

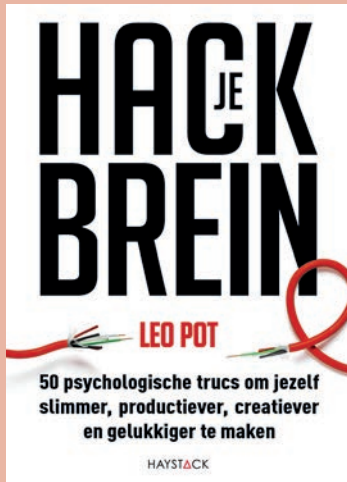
Beleid in de praktijk

Hoe je beleid organiseert en helder communiceert | Fransien Roovers | uitgeverij Haystack | hardcover 9789461264626 | € 23,50 | 112 pagina's

Beleidsmedewerkers moeten beleid 'verkopen', en dat zijn de meesten niet gewend. Dit boek legt uit hoe je helder communiceert en hoe je je teksten aangenaamer en duidelijker maakt voor de lezer. Het boek is al jaren in gebruik bij ambtenaren en andere beleidsmedewerkers in de publieke sector. In deze vol-

ledig herziene editie beschrijven ook burgemeesters, managers, beleidsadviseurs en andere ervaringsdeskundigen waarom het zo belangrijk is dat er meer aandacht komt voor duidelijke taal bij het ontwikkelen van nieuw beleid. In het boek staan veel adviezen die hun meerwaarde al goed hebben bewezen. Nieuw is de aandacht voor infographics, 'een krachtig middel om kort en

krachtig je inhoud te presenteren', aldus de auteur. <

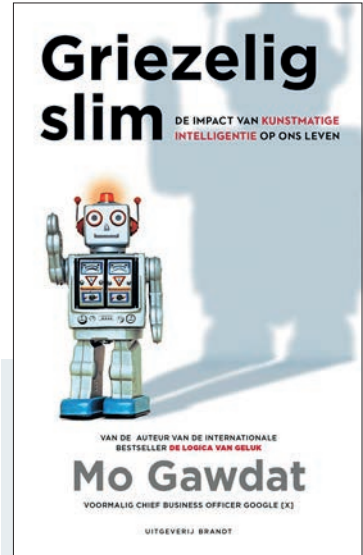


Hack je brein

50 psychologische trucs om jezelf slimmer, productiever, creatiever en gelukkiger te maken | Leo Pot | uitgeverij Haystack | paperback 9789461264596 | € 12,50 | 256 pagina's

Dit boek bevat vijftig psychologische en neurowetenschappelijke tips en technieken om vaste patronen in je brein te doorbreken – zoals 'een hacker de code van een computer kan veran-

deren', aldus de analogie van schrijver, manager en marketingdeskundige Leo Pot. ontdek hoe je sneller kunt leren, moeiteloos kunt afvallen, je geheugencapaciteit kunt verdubbelen, je productiviteit en je zelfvertrouwen kunt verhogen, en gelukkiger en creatiever kunt worden. Er is al veel over dit onderwerp geschreven, maar Pot doet het overzichtelijk en bondig, op basis van actueel onderzoek, van hack #1 tot en met hack #50. <



Griezelig slim | De impact van kunstmatige intelligentie op ons leven (oorspronkelijke titel *Scary Smart*, vertaling Nico Groen) | Mo Gawdat | uitgeverij Brandt | paperback 9789493095717 | € 22,50 | 344 pagina's

'Dit boek is je alarmbel. Het is geschreven voor iedereen die niet goed is geïnformeerd over de pandemie die eraan zit te komen: die van de kunstmatige intelligentie.' Zo begint Mo Gawdat zijn nieuwe boek. Rond 2050 zal AI een miljard keer intelligenter zijn dan de mens, dus een kracht bezitten die ons kan maken of breken. Ze kan met de snelheid van het licht informatie verwerken zonder afgeleid te raken, in de toe-

DATA Zo verdien je geld WAARDE in het digitale tijdperk CREATIE



Data Waarde Creatie

Zo verdien je geld in het digitale tijdperk
| Ken van Ierland, Fiona van Maanen
| Van Haren Publishing | paperback
9789401807777 | € 47,12 |
e-book 9789401807791 | € 47,20 |
250 pagina's

Het boek is tot stand gekomen dankzij de input van diverse auteurs uit dito hoeken – van IT tot juridisch. Het gaat bovenal om het waarom van een digitale transformatie,

hoe je dat doet en waar je dan begint. De digitale transformatie 4.0-versie dus, terwijl de auteurs afrekenen met de huidige digitale transformaties: 'Negentig procent heeft eerder geleid tot waarde-destructie dan waardecreatie.' Praktisch alle digitale transformaties 1.0 zouden 'gekidnapte IT-projecten zijn die zijn mislukt doordat zij veelal eendimensionaal vanuit een technocratische gedachte zijn opgezet op basis van onrealistische businessca-

sussen en in strijd met wet- en regelgeving'. Dat kan en moet anders, vinden ze. Het boek geeft ondernemers en bestuurders handvatten om met data exponentiële waarde te ontwikkelen. En dat vanuit een holistische visie en met de mens als spil. 'Het betrekken van alle lagen van een organisatie waarbij sociale barrières moeten worden overwonnen, is het geheim van iedere succesvolle transformatie.'

komt kijken en resultaten voorspellen, maar waarom is die vooruitgang toch ook griezelig? Dat komt door ons, weet de auteur. Mensen ontwerpen de algoritmes die bepalen hoe kunstmatige intelligentie werkt, waardoor de verwerkte informatie een onvolmaakte wereld weerspiegelt. Gaat het dan de verkeerde kant uit? Dat hoeft zeker niet. Gawdat, voormalig chieft business officer van Google X, ondernemer en auteur van de internationale bestseller *De logica van geluk*, laat zien wat we kunnen doen om machines de juiste dingen te leren. En waarom we de koers van AI nú moeten verleggen om de aarde en onszelf in veiligheid te brengen.



Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie

Een handreiking

Handreiking 'Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie'

| Guinevere Ras (meerstemmigheid.nl), Else Gootjes (Erfgoed Gelderland), Hanna Pennock (RCE), Simone Vermaat (RCE) | 38 pagina's
| pdf te downloaden via <https://bit.ly/handreiking-koloniaal-verleden>

Hoe ga je op zoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in een collectie? Welke stappen zijn nodig en wat zijn de valkuilen? De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) maakte een handreiking om een begin te maken met zo'n onderzoek. Het helpt om op een andere manier naar de eigen collectie te kijken, er nieuwe betekenislagen aan toe te voegen en er andere verhalen aan te verbinden. De handreiking is een uitwerking van een eerdere publicatie van de RCE, het e-magazine *Sporen van slavernij en koloniaal verleden*, waarin de bevindingen van anderhalf jaar onderzoek naar sporen van slavernij en koloniaal verleden in de rijkscollectie worden gedeeld. Het magazine lees je hier: <https://bit.ly/magazine-sporen>.

CURSUSAGENDA

GO opleidingen

2021

NOVEMBER

02/11	PROCESOPTIMALISATIE	
03/11	THE NEW RDA (ENGLISH)	
04/11	INFORMATIESTRUCTUREN	GAAT DOOR
04/11	OPLEIDING INFORMATIESPECIALIST	GAAT DOOR
05/11	INTRODUCTIE SHAREPOINT	GAAT DOOR
05/11	INTRODUCTIE DEEP LEARNING	
05/11	INTRODUCTIE RDA & LRM	
05/11	INSTRUCTIEVAARDIGHEDEN	
05/11	AUTEURSRECHT (ADVANCED)	GAAT DOOR
12/11	TEKSTMINING	
12/11	OFFICE365 & SHAREPOINT; SEARCH EN METADATA	
15/11	DATA VISUALISATIE	
19/11	TOEGEPASTE DATA SCIENCE EN DATA ANALYTICS	
24/11	KLANTGERICHTE INFORMATIEVAARDIGHEDEN	
25/11	ENCODED ARCHIVAL DESCRIPTION (EAD)	
26/11	INTRODUCTIE KNOWLEDGE GRAPHS	



Make-over informatiebeheer

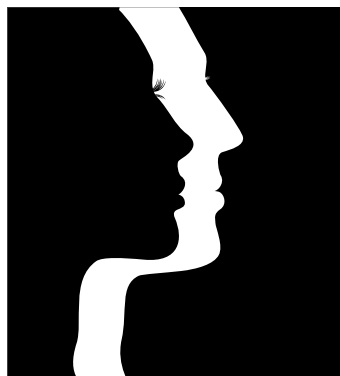
Op het moment van schrijven wordt in Den Haag kwartiergemaakt voor een ‘regeringscommissaris informatiehuishouding’. Er wordt zelfs gesproken over een ‘minister voor digitale zaken’. Het resultaat van de formatie zal uitmaken welke van de twee het wordt, maar hoe dan ook staat informatiebeheer volop in de schijnwerpers. Zal Assepoester nu echt haar prins krijgen?

De man of vrouw hoeft bepaald niet vanaf nul te beginnen. Door middel van het Rijksprogramma voor Duurzaam Digitale Informatiehuishouding (RDDI) wordt de informatiehuishouding van het rijk al een paar jaar structureel ondersteund. Dat krijgt nu een forse zet met het programma ‘Open op Orde’. Daarnaast worden andere programma’s ingericht, bijvoorbeeld rond de invoering van de Wet open overheid (Woo) en de Archiefwet. Verder is er nog een ‘adviescommissie openbaarheid en informatiehuishouding’ in de maak. Oorspronkelijk zou deze commissie alleen de uitvoering van de Woo monitoren, maar vanwege de vele raakvlakken is de opdracht verbreed naar de informatiehuishouding. De commissie kijkt naar alle overheden. KVAN had graag gezien dat de opdracht voor de regeringscommissaris zich over alle overheidslagen heen zou uitstrekken. Mede om die reden heeft een minister onze voorkeur. KVAN heeft haar wens voor een integraal informatiebeleid en een informatiewet besproken met de kwartiermaker, en aangegeven dat KVAN de sector van archief- en informatiebeheer actief wil verbind-

den met de bewindspersoon/ regeringscommissaris. KVAN heeft het programma ‘Lifelong learning’ al verbonden met de professionaliseringsacties van het RDDI.

MENSENWERK

‘Never waste a good crisis’, zo wordt er veel geroepen, en dat lijkt met het rapport ‘Ongekend onrecht’ over de toeslagenaffaire echt te gaan gebeuren. Maar niets gaat vanzelf. Laten we er samen voor zorgen dat deze structuur maximaal effect kan bereiken (en niet hetzelfde lot beschoren zal zijn als de informatiecommissaris een paar jaar geleden). Uiteindelijk is het allemaal mensenwerk. Het KVAN-bestuur gaat in ieder geval actief investeren in de relatie met deze functionaris en zijn/haar staf.



War of the Words

Door de septembervlog van Lee Harris zag ik opnieuw hoe belangrijk woorden zijn. Veel berichten op alle informatiekanaal zijn op dit moment verwickeld in een strijd om aandacht én ze zijn een zoektocht naar de juiste woorden. De juiste woorden trekken lezers, brengen boodschappen over, laten impressies achter.

Fijn zou zijn dat je als lezer van welke tekst dan ook geholpen wordt met feiten. Feiten die jou de kans geven om een eigen beeld te vormen van de wereld om je heen. Feiten die je brein aan het werk zetten – zoals Daniel Kahneman heeft bedoeld met zijn snelle (en luie) en langzaam denkende hersenprocessen.

Wij mensen zijn vaak wat ‘lui’ aangelegd en laten liever ons snelle brein besluiten nemen. Opgeteld bij het feit dat onze prefrontale cortex vol zit met aangeleerd gedrag en emotionele en onverwerkte patronen, maakt het dat onze hersenen een goede bodem vormen waarop gestuurde, verpakte, geframede of zelfs verdraaide feiten kunnen landen. Alle bijvoeglijke naamwoorden vóór het woord ‘feiten’ in de voorgaande zin zijn daar al voorbeelden van!

VERBORGEN FEITEN IN TEKSTEN

Het consumeren van feiten is niet altijd makkelijk. Uiteraard kan een goed geschreven tekst daarbij helpen, maar een helder (oké, *waardeoordeel ... zit u nu ook bijvoeglijke naamwoorden te tellen? Ik wel*) feitenrelaas zal niet altijd lekker leesbaar zijn. Dit brengt mij op een volgende waarneming. De verborgen feiten in teksten. Op een mooie zaterdag in september werd ik daarbij geholpen door de ‘koppen’ van een (gere-nommeerde) kranten-app: ‘Apple

scant iPhones voorlopig niet op kinderporno’ en ‘Den Haag overweegt coronatoegangspas breder in te zetten’. Voelt u hoe u meegenomen wordt op reis naar een volgende fase? Dat consumenten niet alle gegevens over de bedrijfsvoering van Apple kunnen inzien, begrijp ik. Dat burgers overheidsgegevens kunnen inzien – in ieder geval informatie die hen zelf betreft – lijkt me geen voer voor discussie. Of dat al kan? Helaas nog niet. We hebben dan wel de Wet open overheid (Woo) en de nieuwe Archiefwet, maar die zijn nog niet in werking. Het RDDI is niet voor niets hard aan het werk, en KIA werkt niet voor niets aan het innoveren van de archieffunctie.

ETHISCHE VRAAG

Terug naar de ‘War of the Words’. Naast fysieke schade en privacy-inbreuken is er ook de ethische vraag. Mag je te allen tijde een overheid, toezichthouder of commercieel bedrijf laten meekijken in iemands persoonlijke correspondentie? En mag een overheid toe naar een maatschappij die gezondheidsdiscriminatie toelaat? Op basis van de woorden die ik u laat lezen en de feiten die u erbij kunt zoeken, mag u uw eigen conclusie trekken.

Wouter Bronsgeest,
duovoorzitter KNVI

FLUITEND LIEDJES HERKENNEN

Identificeer liedjes die om je heen worden afgespeeld

Voor het identificeren van liedjes zijn verschillende apps beschikbaar. De bekendste zijn Shazam (iOS, Android en macOS) en SoundHound (iOS en Android). Beide werken op dezelfde manier. Wanneer je de app opent, zie je een knop in beeld. Je drukt hierop en vervolgens wordt er naar de omgeving geluisterd. Als het niet te luidruchtig is, probeert de app op te zoeken welk liedje je hoort. Binnen een paar seconden verschijnt dan op het scherm hoe het nummer heet.

Shazam was een van de eerste apps die muziekherkenning aanboden. SoundHound heeft als pluspunt dat je het liedje ook kunt neuriën of zingen. Bovendien kan het als een van de weinige apps klassieke muziek en – via de camera – albumcovers herkennen.

Shazam en bewaar

Op je iPhone kun je via Siri je telefoon activeren met je stem. Als je de vraag stelt: 'Hé Siri, welk nummer is dit?', geeft zij het antwoord. Alleen moet je dan alsnog je telefoon aanraken om het antwoord op te slaan. Niet handig als je in de auto zit. Met de iOS-app Opdrachten kun je deze handeling waarbij je je telefoon moet aanraken automatisch laten meenemen in het proces dat met je stem wordt geactiveerd. In de galerij van de Opdrachten-app vind je de opdracht *Shazam en bewaar*. Wanneer je je telefoon activeert door te zeggen 'Shazam en bewaar', wordt het desbetreffende liedje opgezocht en in je muziekbibliotheek bewaard. Je kunt desgewenst de woorden waarmee je je telefoon activeert en de bewaarplaats aanpassen.

Persoonlijke automatisering

Met de app Opdrachten kun je nog veel meer automatiseren. Tijdens het autorijden op de hoogte zijn van files en flitsers? Stel in dat Flitsmeister automatisch wordt geopend als je iPhone verbinding maakt met de Bluetooth van je auto. Dit doe je via *Persoonlijke automatisering*.



Leen Liefsoens

Redacteur van IP
en senior informatiespecialist
bij de bibliotheek van
De Haagse Hogeschool

Stel, je zit in de auto, je luistert naar de radio en er wordt een leuk, maar voor jou onbekend, liedje gedraaid. Met een aantal slimme apps op je telefoon kom je te weten welk nummer het is én wordt het opgeslagen voor later. Natuurlijk zonder je telefoon aan te raken.

ring onder Automatisering. Je thuisfront tijdens het rijden via een app laten weten wanneer je thuis bent? Deze opdracht vind je in de galerie onder de naam *Hoe laat thuis*. Er wordt gebruikgemaakt van de kaarten- en berichtenapp

om automatisch je verwachte aankomsttijd te berekenen en te versturen.

Ook buiten de auto is de app handig. Vanaf het vergrendelde scherm van je iPhone kun je je camera openen. Echter, dan wordt de standaard camera-app geopend en niet de camera-app naar jouw keuze. Via Opdrachten kun je dit aanpassen. Stel via *Persoonlijke automatisering* in dat je favoriete camera-app wordt gebruikt als 'camera wordt geopend'.

De opdracht *QR-code voor wifi* in de galerie zet je wifiwachtwoord om in een QR-code die iemand anders met zijn telefoon kan scannen om verbinding te maken met jouw wifi zonder dat je je wifiwachtwoord hoeft prijs te geven.

Assistent

Voor Androidtelefoons zijn er de apps MacroDroid en Automate om opdrachten te automatiseren. Automate is iets lastiger dan MacroDroid, maar heeft wel meer opties. Overigens kan ook Google Assistent (Android én iOS) opdrachten automatisch uitvoeren. Welke dat zijn kun je ontdekken via assistant.google.com/explore. Zo geeft ook Google het antwoord op de vraag 'Hey Google, welk nummer is dit?' Zelfs als je de melodie fluit. <





Monique Kooijmans

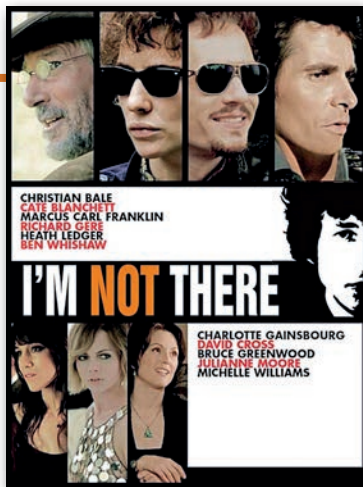
Wie: Alex Alsemgeest

Wat: Conservator Bibliotheekcollecties Rijksmuseum

Waarom: In september begonnen in zijn nieuwe functie als conservator. Na een decennium als rondreizend boekwetenschapper langs de mooiste bibliotheken in Nederland, Zweden en Ierland staat hij nu voor de vraag hoe het boek in het Rijksmuseum kan bijdragen aan het ontsluiten van kennis en het vertellen van verhalen vanuit verschillende perspectieven.

FILM

I'm Not There (2007) van Todd Haynes, een biopic van Bob Dylan waarin zes aspecten van zijn leven worden vertolkt door zes verschillende acteurs, waaronder Cate Blanchett en Marcus Carl Franklin. Een meerstemmige reflectie op het leven van een artiest die zichzelf al omschrijft als 'I contain multitudes'.



MUSEUM



Ik houd enorm van musea die van onder tot boven gevuld zijn met kunst, boeken, wetenschap en rariteiten die samen de materiële weerslag van eeuwen aan kennis en verhalen vormen. Skokloster in Zweden is een van de meest waanzinnige voorbeelden hiervan. Al is het Rijksmuseum ook niet verkeerd ...

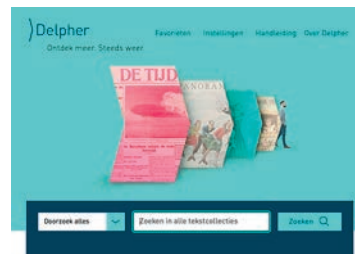
Ik houd enorm van musea die

MUZIEK

Op dit moment The Tallest Man on Earth, een Zweedse singer-songwriter. Tijdens de donkerste dagen van de pandemie heeft hij er duizenden mensen doorheen gesleept met online huiskamerconcerten. In augustus speelde hij live op de binnenplaats van het slot in Örebro – mijn eerste concert in bijna twee jaar!



WEBSITE



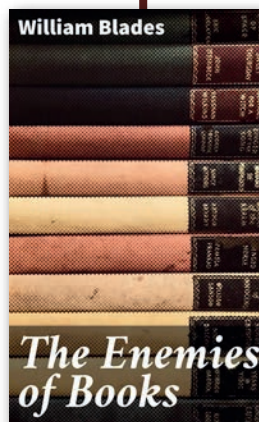
Al jaren mopper ik over de gebrekkige metadata en de OCR van Delpher, maar tegelijk heeft de beschikbaarheid van zo veel bronnenmateriaal het onderzoek fundamenteel veranderd. Het valt niet meer te tellen hoe vaak een random zoekopdracht in Delpher mij op weg heeft geholpen bij boekhistorisch onderzoek.

BIBLIOTHEEK

The Old Library van Trinity College Dublin. De Long Room is niet alleen een architectonisch wonder en een tempel voor het boek, maar ook gewoon een werkende bibliotheek waar ieder exemplaar dat op de plank staat fysiek raadpleegbaar en op termijn ook digitaal beschikbaar is.



MUSTREAD



Ik haal veel inspiratie uit de vlamme betogen van vakgenoten van lang geleden. Neem *The Enemies of Books* (1880) van William Blades. Hij noemt niet alleen de gevaren van vuur, water en boekwormen, maar ook die van boekbinders en verzamelaars. Een pleidooi dat in een digitaliserende wereld alleen nog maar meer waarde heeft.

Met de kennis van (n)u!

schrijf u in voor onze webinar

www.ingressus.nl/evenementen/

Volg een van onze gratis online kennissessies over het optimaal aanbieden en toegankelijk maken van uw (digitale) collectie & content via de Vakliteratuur app.

De Hoge Raad der Nederlanden ging u al voor in het inrichten van een persoonlijke kennisomgeving.

INGRESSUS

www.ingressus.nl/evenementen/